

SPLOŠNE PRIPOMBE K NARODNEMU VPRAŠANJU*

Edvard Kardelj

Že površni pogled v zgodovino dokazuje, da je narodna ideja kot zavesten izraz nastajanja naroda, se pravi nacije v modernem smislu te besede, zgodovinski pojav, ki je zvezan z določeno stopnjo razvoja človeške družbe. XIX. stoletje imenujemo stoletje prebujenja narodov. To ime nosi po pravici, vsaj kolikor se tiče Evrope in njenega kulturnega območja. V tem stoletju je doživela narodna ideja v Evropi največji prostorni razmah in največjo politično moč. Vrhunec je dosegla v burnem revolucionarnem poletu tega stoletja, ki je konec koncev tudi omogočil njeno — za to epoho — najpopolnejše utelešenje v nizu centraliziranih držav Evrope. To pa seveda ne pomeni, da je XIX. stoletje začetek narodne ideje. Nasprotno, posameznim njenim pojavom lahko pri mnogih narodih sledimo daleč tja v srednji vek. Dante je že v XIII. stoletju z zanosom napovedoval zedinjenje Italije. Če potemtakem sledimo narodni ideji tja do njenih prvih zunanjih manifestacij in prvih začetkov bojev za narodno zedinjenje in osvoboditev, se pravi do prvih izrazov narodnega prebujenja, tedaj bomo morali postaviti rojstvo narodov na prelom družbenega razvoja iz fevdalizma h kapitalizmu. Že sama ta ugotovitev nam kaže na tesno povezanost narodne ideje z velikimi spremembami v socialno ekonomski strukturi družbe ob razpadu fevdalizma in nastajanju kapitalizma.

V antičnem svetu in v zgodnjem fevdalnem srednjem veku so nastajale državne tvorbe, ki so često obsegale etnično oziroma jezikovno enotne skupnosti, in njihovi vladajoči razredi so v interesu svoje oblasti marsikdaj razvijali ideje, ki močno spominjajo na kasnejše narodne ideje. In vendar to nikakor še niso bile tako socialno-ekonomsko in kulturno povezane skupnosti, ki jim danes pravimo narod. Zato je bilo

---

* Pod gornjim naslovom objavljamo prvo poglavje iz knjige »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Knjiga je izšla leta 1938 pod psevdonimom Sperans in je bila takoj prepovedana. Avtor jo pripravlja zdaj, deloma predelano, za drugo izdajo. Iz te neobjavljene in predelane izdaje objavljamo pričujoče poglavje.

narodno vprašanje — v tem smislu, kot ga danes pojmuje — tuje tem obdobjem.

Ne more biti na primer dvoma, da centralizirani despotski državni sistemi, kakršni so nastali v Mezopotamiji, v Egiptu in drugod na Vzhodu, nikakor niso bili izraz nekega notranjega nacionalnega zedinjevanja. Čeprav je ta sistem v primerjavi s patriarhalno praskupnostjo predstavljal korak naprej v razvoju človeške družbe pa tudi v njenem povezovanju, so vendar ves tedanji na suženjstvu zasnovani razredni sistem, zlasti pa slaba produktivnost dela, nizka stopnja družbene delitve dela in drugi odgovarjajoči ekonomski faktorji še onemogočili proces širšega notranjega ekonomskega, političnega in kulturnega povezovanja ljudstev, se pravi, povezovanju izven lokalnih okvirov. Presežek dela se je v primitivnih pogojih dela tedanjih časov silno počasi in zelo malo povečeval, a trgovski promet se je počasi razvijal in na omejenih področjih. Tradicija je bila močna, a država slaba, tem bolj, ker so seveda ljudske množice faraonski centralizem, ki je terjal od njih vse večje materialne dajatve, občutile kot težko breme. Trdnejše so bile državne tvorbe, ki jih je povezoval močan skupni ekonomski interes, kakor na primer sistem vodnih naprav na Nilu ali v Mezopotamiji. Zato ni slučaj, da so centralizirani državni sistemi nastajali najprej na takih področjih, kot sta Ponilje in Mezopotamija. Pa vendar to še ni bilo dovolj za formiranje zavesti o narodni skupnosti. Nizka stopnja družbene delitve dela je krepila predvsem lokalno zavest, zato je ta vedno prevladovala nad državno. Države so se menjale, tudi plemena so razpadla, toda trdna in neuničljiva ter tisočletja — tja do krize fevdalizma — skoraj povsem vase zaprta je ostala — v eni ali drugi obliki — lokalna skupnost, občina, kakorkoli se je sama v sebi menjala. Ta je v prvi vrsti določala tudi zavest ljudstva.

Tako je bilo v Egiptu, v Mezopotamiji, v Perziji in drugod. Zato državni sistemi v teh deželah niso mogli ustvariti močnih notranjih vezi med ljudstvi in plemeni, ki bi se izrazile v zavesti o nacionalni skupnosti. Obstajala so plemena in ljudstva, ne pa narodi. Očitno je potemtakem pravilna trditev, ki jo postavlja ne samo marksistična, marveč tudi znaten del buržoazne znanosti, namreč, da so bile države pred narodi.

Podoben primer je z Grki in Rimljani. Interesi trgovine in v zvezi s tem pohlep po narodnih bogastvih drugih dežel — to je bila ekonomska baza specifičnih imperialističnih tendenc te dobe, ki so jih kazala močna grška in kasneje rimska mesta. Razen tega je potrebno imeti pred očmi, da so tako grške države kakor rimski državni sistemi po-

čivali na sistemu suženjstva, ki je dopuščal razvoj produktivnih sil samo do neke stopnje. Ko pa so potrebe bitno prerasle produkcijsko sposobnost suženjske družbe, je moglo le neprestano povečevanje števila sužnjev in pa neprestano izmozgavanje podjarmljenih dežel z visokimi davki in drugimi dajatvami zadovoljiti potrebe vladajočih razredov. Oboje je bilo moči dobivati le z neprestanimi vojnami in razširjanjem državnega ozemlja. Iz te osnove so nastajale imperialistične vojne antičnega sveta, pa tudi specifične forme »zavezništva« med hegemonistično metropolo in poedinimi drugimi mesti in njihovimi provincami.

Toda kakor so bili antični imperiji ogromni po teritoriju in kakor se je njih oblastnikom često v precejšnji meri posrečilo centralizirati velika ozemlja, je to vendarle ostalo na površini. Dejansko se je centralizacija izvršila le v državnem aparatu, ki je moral braniti državni sistem pred sužnji in pred osvobodilnimi in separatističnimi težnjami podjarmljenih dežel, medtem ko je stopnja gospodarskega povezovanja še vedno bila nizka, da je lokalna zavest še vedno ostala dominantna.

Kolikor so se vendarle pojavile tendence notranjega ekonomskega povezovanja, so bile politični izraz koncentracije bogastva, zlasti pa tendenc v zvezi z razvojem trgovine, denarstva in oderuštva. Toda stopnja družbene delitve dela in z njo vred obseg gospodarske centralizacije sta imela svoje meje, ki jih je postavljalo suženjsko delo. Ta dva faktorja sta seveda v končnem rezultatu tudi tu odredjala moč ekonomskega zedinjevanja ljudstev, a s tem tudi stopnjo njihove kolektivne zavesti in obseg njihovega občutka skupnosti. Zato je tudi nastal cel niz samostojnih lokalnih središč, antičnih mest, ki so do skrajnosti ljubosumno čuvala svojo samostojnost in svojo lastno državnost.

Značilno za tak antični imperij je torej, da v njegovi notranjosti obstoje gospodarsko-politično samostojni ali boljše rečeno samozadovoljujoči elementi, zato tudi ob prvem pretresu državnega aparata take države razpadajo v svoje sestavne dele. Grki se nikdar niso mogli zediniti v enotno državno telo, razen kadar je šlo za uveljavljanje nasilne nadvlade enega dela nad drugim. Zavest skupnosti je vezala samo pripadnike posameznih držav, katerih glavno težišče je bilo osrednje trgovsko mesto. Kako rahle so bile te vezi, je videti tudi iz tega, da so se nekdanji državljani takih držav, ki so snovali kolonije ob obalah Sredozemskega morja, kmalu čutili samostojne in so se celo vojskovali z državami, iz katerih so izšli.

Tudi v antičnem svetu imamo seveda pojave, ki se nam kažejo na prvi pogled kot vznik narodne zavesti. Trgovske vojne v antičnem svetu se kažejo kot nacionalne. Odpor proti rimski nadvladi je ojačil sredo-

težne tendence pri podjarmljenih ljudstvih istega jezika. Toda kljub temu vse te težnje nikdar niso imele za osnovo take stabilne skupnosti, ki jo danes imenujemo narod; vsekakor v prvi vrsti zato, ker ni bilo faktorjev notranjega ekonomskega, a s tem tudi političnega in kulturnega povezovanja.

Prav tako jasno se kaže to dejstvo tudi pri fevdalizmu.

Fevdalni sistem je rahljajl in uničeval plemenske vezi patriarhalne družbe, ki je bila etnografsko homogena skupnost, in je pretopil plemena in rodove v ljudstva, ki so sestajala iz cele vrste drobnih, bolj ali manj samozadovoljujočih proizvajalcev v naturalnem gospodarstvu. Okviri naturalne blagovne izmenjave so bili v bistvu tudi okviri gibanja ljudske politične zavesti, seveda na osnovi fevdalnih družbenih odnosov. Obveza podložnika do fevdalnega zemljiškega gospoda in naturalna razmena na zelo omejenem področju — v tem okviru se je v glavnem gibala družba zgodnjega fevdalizma. Plemenska razčlenjenost je bila sicer izpodkopana in odstranjena, toda nastala je nova, fevdalna, ki je temeljila na pripadnosti k enem ali drugemu fevdalnemu gospodu in se je torej razvijala v oblikah provincializma in lokalizma. Fevdalizem sam po sebi je bil torej s svojim partikularizmom živo nasprotje centralizatorske misije kasnejše narodne ideje. Razred fevdalnih zemljiških gospodov je štital svojo oblast tudi neposredno, saj so plemičem pripadale tudi sodne in druge pravice. To dejstvo je še zlasti poglobilo partikularizem in provincializem fevdalne družbe.

Fevdalni gospodarski in politični sistem potemtakem ni bil sposoben notranje povezovati posamezna ljudstva oziroma etnične skupnosti v narode, zato na tej osnovi tudi ni mogla nastati neka zavest narodne skupnosti.

Iz istih razlogov moramo tudi vprašanje nacionalnega zatiranja in potujčevanja v razdobju fevdalizma, zlasti v njegovih zgodnjih fazah, drugače postaviti, kakor ga postavljamo za razdobje kapitalizma. Ni dvoma, da je osvajaalne vojne iz časa fevdalizma spremljalo ekonomsko ropanje podjarmljenih dežel, fizično iztrebljevanje prebivalstva mnogih pokrajin, naseljevanje novega kmečkega prebivalstva in s tem potujčevanja in mešanja raznih etničnih skupin. Ni torej dvoma, da je osvajač z merami ekonomskega izkoriščanja podjarmljenih ljudstev in političnega pritiska v zaščito svoje oblasti oviral normalni kulturni in gospodarski razvoj podjarmljenih ljudstev. Tudi procesi prirodne asimilacije zaradi redke naseljenosti, kulturne zaostalosti itd. so seveda odigrali svojo vlogo.

Toda materialna podlaga in politične oblike vseh teh procesov menjanja etničnega stanja v razdobju fevdalizma niso iste kot v epohi

kapitalizma in zaradi tega tudi odpor v tem času ni dobil oblike nacionalnih bojev. V prvih fazah razvoja fevdalizma vladajoči vrhovi niso imeli gospodarskih možnosti — razen ropanja, ki je spremljalo fevdalne vojne, in večjega ali manjšega pritiska z materialnimi dajatvami — da bi delali bitno razliko v izkoriščanju pripadajočih jim dežel. Relativno majhen presežek dela, omejen blagovni promet in nerazviti pogoji transporta in zveze so predstavljali meje fevdalni eksploataciji, pa tudi meje ekonomskemu notranjemu povezovanju ljudstva. Življenje se je odvijalo v lokalnem območju, lokalna zavest je prevladovala in z njo vred so se stoletja ohranile etnične karakteristike, ne glede na etnično pripadnost fevdalnih vrhov. Kolonizirani tujejezični podložniki niso imeli praviloma kot taki niti večjih niti manjših pravic od domačega ljudstva. Četudi so, seveda, med raznimi jezičnimi skupinami nastajala neprijateljska razpoloženja, vendar sama po sebi nikakor ne pomenijo, da so bile te skupnosti notranje zedinjene, se pravi, da so bile odraz neke nacionalne zavesti v sodobnem smislu. Iz istih razlogov je bil fevdalni gospod — zlasti v zgodnjih fazah fevdalizma — po pravilu indiferenten glede jezika svojih podložnikov. Tuje plemstvo, ki je po uničenju neodvisnosti slovanskih plemen na Slovenskem prevzelo skoraj vso oblast, je sicer preziralo jezik podložnikov, toda ni ga preganjalo; še več: naučilo se je tega jezika. Znano je tudi, po drugi strani, da je izobraženo nemško plemstvo preziralo nemški jezik v literaturi, ker je bil to jezik tlačanov. Uporabljalo je latinščino. Morala je priti šele meščanska lutrovska reformacija, ki je dvignila nemščino dejansko v knjižni jezik. To so glavni razlogi, čemu fevdalni sistem ni imel tiste raznarodovalne moči, ki jo je kasneje pokazal kapitalizem in njegov buržoazni nacionalizem. Samo s tem se lahko objasnijo na primer taka dejstva, da so slovenske etnične meje nekaj stoletij ostale skoraj nespremenjene in da so se začele naglo pomikati v slovensko škodo šele v drugi polovici XVIII., zlasti pa v XIX. stoletju. Z druge strani pa nam ti momenti tudi pojasnjujejo, čemu na primer kmečki puntji pri nas niso dobili politične oblike izrazitega nacionalnega gibanja, ampak so se povezovali in združevali s sličnimi antifevdalnimi vstajami in gibanji v sosednjih deželah.

Kakor hitro pa se v nedrih fevdalizma prično razvijati elementi kapitalizma, se — zlasti v zvezi z razvojem trgovine in denarnega prometa — prične tudi proces širšega notranjega ekonomskega povezovanja ljudstev in razbijanja ozkih lokalnih ekonomskih in političnih vidikov. Lokalni okviri ne zadoščajo več. Jezik, skupna kulturna in etnična obeležja itd. postajajo tisti zunanji okvir, v katerem se razvija in ekonomsko povezuje nova, širša ljudska skupnost — narod, nacija.

Pričenja se proces notranjega nacionalnega združevanja in narodnega prebujanja. Razumljivo je, da postaja v teh novih okolnostih, se pravi, ko se pod vplivom novih tokov v družbeni strukturi pričenjajo pojavljati narodna gibanja, fevdalizem s svojim ekonomskim in političnim partikularizmom glavna ovira konstituiranja narodov. Posebej usodno negativno vlogo je odigral fevdalizem v tej epohi pri narodih, ki so izgubili svojo državnost in ki so se zato pozno pojavili v zgodovinski areni, kakor na primer pri Slovencih. Zavrl je razvoj teh narodov; ko pa so se pričeli tudi oni prebujati, je bila prva, revolucionarna etapa v razvoju narodnih gibanj pod vodstvom buržoazije v evropskem merilu že v zatonu. Ti narodi so se znašli sedaj nasproti dvojnemu sovražniku: nasproti ostankom fevdalne absolutistične reakcije in hegemonističnim težnjam buržoazije vladajočega naroda. Razumljivo je, da se je to moralo pokazati na kasnejšem razvoju narodnega prebujenja v vseh treh smereh: v gospodarski, politični in kulturni. Zlasti zgodovina slovenskega naroda, ki takorekoč ni imel lastnega plemstva, a se je razmeroma pozno v njem razvila lastna kapitalistična buržoazija, prepričljivo govori o tem, da predstavlja fevdalna doba važno postavko v obravnavanju narodnega vprašanja, ne glede na to, da sam pojav naroda ni direktno zvezan s sistemom fevdalizma. Res je sicer, da je vsiljeni nemški fevdalec na zemlji slovenskega tlačana zaradi svojih lastnih ekonomskih in družbenih interesov postal v nekem smislu njen sestavni del in se je kot tak celo boril proti centralnim nemškim oblastem — skoraj na isti način kakor na primer domače hrvaško plemstvo — vendar organsko, po kulturi in tradiciji, ni bil povezan s slovenskim ljudstvom. Zato se je s prirodno nujnostjo moral pretvoriti v eksponenta nemškega vladajočega centra, kakor hitro sta začetek kapitalizma in absolutna monarhija izpodkopala njegovo ekonomsko in družbeno moč ter ga s tem popolnoma odvojila od množične osnove.

Na prve pojave narodnega prebujenja v današnjem pomenu besede naletimo torej vselej v zvezi z razkrojem fevdalizma in pojavom kapitalističnih tendenc. Narodno vprašanje se nam tu neposredno in jasno kaže kot del splošnega vprašanja buržoaznih revolucij proti fevdalizmu.

Tak pojav narodnega prebujenja pri različnih narodih ne sovпада niti časovno niti po obliki. Kakor sem že prej omenil, običajno govore o XIX. stoletju kot o stoletju narodnega prebujenja, kajti narodna gibanja v Evropi so v tem stoletju dosegla največjo širino. Toda to ne pomeni, da se ta pojav omejuje izključno na to stoletje. Anglija je na

primer doživela etapo notranjega narodnega osredotočenja znatno prej, mnogi zaostali kolonialni narodi pa ga preživljajo šele v XX. stoletju, danes. A začetke tega pojava ugotavljamo tudi zgodaj v srednjem veku.

Tudi v obliki reševanja narodnega vprašanja oziroma v politični moči narodnih gibanj so bistvene razlike. V Franciji je bila na revolucionaren način premagana fevdalna razkosanost. V Italiji je prišlo zedinjenje deloma kot posledica dolgotrajnih revolucionarnih bojev, a deloma kot uspeh hegemonističnih tendenc savojske dinastije. Nemčija je doživela narodno zedinjenje od vrhov navzdol po Bismarcku, madžarska narodna zavest je prodrla na plan v revolucionarnih bojih v letu 1848. Srbska nacionalna država je nastala kot rezultat revolucionarno demokratičnih vstaj in vojn pod buržoaznim vodstvom. Karadjordjeva vstaja nosi sicer zunanje obeležje velike kmečke vojne, toda ne sme se pozabiti, da to ni bil več kmet, ki se je boril »za staro pravdo«, proti tlaki in desetini. Medtem ko je turški vladajoči sistem gnil in postajal vse bolj nesposoben, da bi se prilagajal novim pogojem, so kapitalistični procesi v srbski družbi ustvarili novo silo. Bogati kmetje in trgovci predstavljajo tu začetek mlade srbske buržoazije, ki je morala stremeti po neodvisni srbski državi, da bi se v njej lahko afirmirala kot samostojna vladajoča družbena sila. A njeni interesi so tedaj v bistvu ustrezali kmečkim množicam sploh. Zato je proces srbskih nacionalno osvobodilnih vojn v bistvu specifični proces buržoazno-demokratske revolucije, ki se je tudi končal z afirmacijo mlade buržoazije in z njeno popolno zmago.

Hrvatsko narodno gibanje so, nasprotno, precej časa predstavljali in vodili fevdalni elementi Jelačićevega kova, kar je še dolgo potem dajalo specifični pečat temu gibanju, a slovensko narodno prebujenje se je vršilo pod pretežnim vplivom duhovščine, ki je bila bolj ali manj povezana s fevdalnim državnim aparatom, kar se je, seveda, prav tako moralo pokazati na značaju narodnega gibanja. V opredeljevanju poti narodnega prebujenja torej ni moči postavljati nikakih šablon. Pri vsakem primeru je treba izhajati iz konkretnih objektivnih in subjektivnih pogojev določenega naroda. Tedaj ne glede na tako ali drugačno zunanjo obliko in ne glede na večjo ali manjšo politično silo je vsem tem gibanjem v osnovi eden in isti socialno-ekonomski proces: nastajanje kapitalizma, ki ni več prenesel starih lokalnih okvirov in je zahteval večje ljudske skupnosti.

Kako si moremo tolmačiti dejstvo, da je narodno vprašanje igralo tako važno vlogo v procesu nastajanja kapitalizma ter pripravljanja in razvijanja buržoazne revolucije v fevdalni družbi?

Nasprotja so bila v pozni fevdalni družbi izredno prepletena. Absolutistična monarhija, veliko in malo plemstvo, mogočna cerkev, cehovsko meščanstvo, oportunistična mlada buržoazija, zvezana z absolutistično monarhijo, a nezadovoljna s fevdalnimi zaprekami na vseh gospodarskih področjih, radikalna drobna buržoazija, začetki proletariata z nejasnimi revolucionarnimi težnjami in končno podložniški kmet, sam notranje diferenciran in neenoten — vsi ti razredi in sloji, vsi ti raznovrstni družbeni faktorji so s svojimi medsebojnimi odnosi predstavljali mnogoštevilne izvire nasprotij in spopadov, ki so v svoji celoti karakteristični za splošno krizo fevdalnega sistema in so označevali njegov konec. Ves ta sistem je ležal na plečih podložnega kmeta, ki se je sicer vedno odločneje zatekal k revolucionarnim sredstvom v boju proti svojim fevdalnim tlačiteljem, vendar pa s a m ni mogel priti dalje od sporadičnih in notranje slabo povezanih uporov, ki so sistem na splošno slabili in celo dokončno izpodkopali, niso ga pa mogli zlomiti in zamenjati z neko lastno, se pravi kmečko oblastjo. Revolucionarno gibanje potemtakem tudi ni moglo postati s a m o p o s e b i zavesten nosilec nacionalne ideje, toda utiralo je — kakor tudi na drugih področjih — pot buržoaziji, ki je to postajala. V vsej prepletenosti nasprotij in notranji razcepljenosti fevdalnega sistema se nacionalna ideja kajpak ni mogla pojaviti kot skupna ideja vseh obstoječih družbenih razredov, marveč samo enega razreda, tistega, ki jo je dvignil kot zastavo revolucionarnega boja proti fevdalizmu in njegovemu partikularizmu in ki je bil sposoben, zbrati pod njo vse tiste družbene sile, ki so stopale v borbo proti fevdalnemu sistemu. Ta razred je mogla biti samo buržoazija, ki je bila nosilec procesa širšega ekonomskega povezovanja ljudstva, višje stopnje družbene delitve dela in zato tudi sovražnik fevdalnega gospodarskega, političnega in kulturnega partikularizma.

Za notranje povezovanje in prebujanje naroda so bile zlasti te težnje buržoazije odločilne važnosti:

1. težnja po svobodi trgovine in industrije,
2. težnja po ustvaritvi oziroma razširitvi notranjega trga,
3. težnja po osebno svobodnem mezdnem delavcu.

Trg — to je bilo osrednje vprašanje mlade buržoazije. In trg je z nevidnimi vezmi denarja pričel vezati razkosane in izolirane fevdalne dele, ki so bili vezani na trg. Ustvaril je neko specifično enakost, enakost pred denarjem: veljaš, kolikor imaš, a ne, kakršen plemiški naslov si podedoval.

Svoboda trgovine in industrije je pomenila razrušitev fevdalnih provincialnih meja in duhovne provincialne omejenosti. Pomenila je

prebijanje poti na novo, višjo stopnjo družbene delitve dela, ki je premagala lokalno zaprtost vase. Ustvaritev in razširitev notranjega trga je pomenila gospodarsko povezovanje večjih ozemelj, ustvaritev materialnih predpogojev za večjo politično in duhovno osredotočitev sploh. Težnja po osebno svobodnem mezdnem delavcu pa je lomila fevdalne odnose, a v smislu notranjega povezovanja naroda je zlasti učinkovala s tem, da je ukinjala teritorialno privezanost delovnega človeka zaradi njegovih obvez do določenega zemljiškega gospoda. Tudi kadar ni bil v nevoljniškem odnosu, je fevdalni kmet praviloma mogel obstati kot proizvajalec samo v odnosih do določenega zemljiškega gospoda. Izven teh odnosov ga je, v glavnem, čakala usoda lumpenproletarca. Kapitalizem pa je delovnemu človeku prinašal svobodo vsaj v enem smislu: mogel si je — v določenih mejah — sam izbirati eksploatatorja. Ves sistem fevdalne lokalne oziroma provincialne zaprtosti je s tem doživel težak udarec. Potenciran je bil še z naglo kapitalistično diferenciacijo same vasi. Kapitalistični elementi so nastajali in se krepili tudi na vasi in kazali so iste tendence po ekonomski svobodi kakor nova kapitalistična buržoazija v mestih.

Pod državno-pravno skorjo partikularističnega fevdalnega sistema, počivajočega na lokalizmu in provincializmu, so potemtakem impozantno delovale nove socialno-ekonomske sile v smislu notranjega povezovanja ljudstev, v smislu formiranja narodov.

Pri tem pa je karakteristično, da ni fevdalna država, marveč etnična pripadnost postala zunanji okvir, v katerem se je ta proces odigraval, se pravi predvsem jezik in kultura. Tudi za to dejstvo je treba iskati razloge v družbeno-ekonomskih stremljenjih dobe. Vprašanje jezika in kulture je moralo zavzeti važno mesto v gospodarskem stremljenju buržoazije in pri vseh razredih in slojih, ki jih je potegnil za seboj kapitalistični tok.

Fevdalno plemstvo ni bilo navezano na jezik lastnega naroda. Latinščina in kasneje francoščina sta bili v mnogih deželah jezika fevdalnih vrhov. Za buržoazijo pa se je to vprašanje drugače postavljalo. Prvič je bil narodni jezik sredstvo, ki je znatno olajševalo proces centralizacije, drugič je bil narodni jezik neobhodno sredstvo občevanja na trgu, tam, kjer so se srečavale osnovne ljudske plasti z buržoazijo. Za svoboden razvoj gospodarstva je bil torej potreben tudi svoboden razvoj in napredek narodnega jezika. Narodni jezik je bil poleg tega politično orožje buržoazije proti fevdalnemu kozmopolitizmu in za svoje lastno politično uveljavljanje. Latinščina je bila jezik privilegirancev. Če je hotel »tretji stan« razbiti privilegije plemstva in sam prevzeti oblast, tedaj je moral udariti tudi po privilegijih jezika

in dvigniti svoj materni jezik na položaj latinščine. Ni torej slučaj, da je pri nekaterih narodih šele buržoazna reformacija dvignila narodni jezik na višino literarnega jezika ter mu utrla pot na vsa področja družbenega življenja.

Vloga literarnega jezika pa ni majhna, če so dani materialni pogoji za njegov vpliv. Kakor hitro so se pojavile kapitalistične tendence v gospodarstvu, je našel književni jezik dostop do množic in vršil s tem izredno pomembno poslanstvo osredotočevalca duhovnih in kulturnih stremeljenj naroda.

Tudi naše narodno prebujanje potrjuje gornje ugotovitve. Vodnikovi argumenti za veljavo slovenskega jezika in tudi sicer vsa vsebina njegovega literarnega dela kažejo izrazite napredne buržoazne težnje tistih časov. V tem pogledu je zlasti zanimivo njegovo »Dramilo mojih rojakov«, ki pravzaprav ni nič drugega kot krepka in prav buržoazno optimistična izpodbuda Slovincem, naj se udeležujejo na gospodarskem področju:

»Slovinc! Tvoja zemlja je zdrava
In pridnim nje lega najprava,
Polje, vinograd,
Gora, morje,
Ruda, kupčija
Tebe rede.

Za uk si prebrisane glave,
Pa čedne in trdne postave,
Išče te sreča,
Um ti je dan,
Našel jo boš,
Ak nisi zaspan.«

Iz vsake besede teh Vodnikovih verzov diha atmosfera epohe porajanja in rasti kapitalizma, trezne ideologije mlade buržoazije, ki že apelira na ves narod in razbija lokalne in provincialne duhovne pregrade. V teh stihih je zlasti zanimivo dejstvo, da se Vodnik obrača na Slovence kot na potencialnega kapitalističnega gospodarja, da ta dva pojma tako rekoč identificira, s čimer samo potrjuje, da je pojav slovenske nacionalne zavesti, se pravi slovenskega nacionalnega prebujanja, imel izrazito antifevdalen značaj. Vodnik je predvsem poet naprednih teženj v mestih in na vasi nastajajoče slovenske mlade polkmečke in pol trgovske buržoazije, včasih radikalno, včasih oportunistično in celo kapitulantsko nastrojene nasproti fevdalnemu vladajočemu sistemu, vendar vselej njemu sovražne. Ona je bila slaba, pa vendar vodilna moč slovenskega naroda. Tak je tudi Vodnik. In taka

je tudi vsebina njegove nacionalno budniške vloge, tesno povezane z antifevdalnimi težnjami prvih začetkov buržoazije na slovenskih tleh. Karakteristično je, da tudi Kumerdej v uvodu k svoji slovnici iz 1791. l. ni pozabil naglasiti, da je slovenski jezik zlasti tudi prikladen za trgovce.

Ko govorim o interesih nastajajoče mlade buržoazije, mislim tudi na kmeta, ki ga je zajel kapitalistični val. Tudi kmet, ki je pričel siliti s svojimi pridelki na svoboden trg in se je zato boril za svojo osvoboditev od tlačanske odvisnosti, je odpiral pot kapitalizmu in je težil v isto smer kot mlada mestna buržoazija. Tudi na vasi so se razvijali kapitalistični elementi, ki so izpodkopavali fevdalni sistem in z njim vred tudi lokalno in provincialno omejenost. In tudi za tega kmeta so meje njegovega jezika postale tiste meje, v katerih se je čutil najmočnejšega in najspodobnejšega, da zavaruje svoje osnovne življenjske interese. Še celo za novega »svobodnega« delavca, ki je prodajal svojo delovno silo na svobodnem trgu in je bil zato tudi najmanj »lokalen« oziroma »provincialen«, je postala meja njegovega jezika nekakšna »prirodna meja«, preko katere se je le nerad odločil. Tem bolj seveda velja vse to za nacionalno inteligenco, katere življenjska usoda se je vse bolj povezovala z usodo kapitalizma.

Včasih so določali okvirje tega procesa, razen jezika, tudi drugi elementi, na primer razlike v kulturi, vera, ta ali ona zgodovinska usoda itd. V takih primerih je nastalo več narodov na istem jezikovnem področju (pri nas na primer Srbi in Hrvati). Toda tudi tu so v osnovi isti socialno-ekonomski zakoni.

Tako je proces rasti kapitalizma v nedrih fevdalne družbe — a z njim vred, kot njegova posledica, tudi gospodarski in politični boj buržoazije proti fevdalnemu partikularizmu — postal cement, ki je pričel vezati ekonomsko in duhovno razdrobljena fevdalna ljudstva istega jezika in istih ali zelo sorodnih etničnih karakteristik v narode.

S tem pa ne mislim reči, da jezik in etnična sorodnost prej nista imela nobene samostojne vloge v povezovanju fevdalnih ljudstev ali celo ljudstev predfevdalnih epoh. Nasprotno, ta vloga je bila včasih in v nekaterih pogledih celo zelo pomembna in prav naujo se je kasneje naslonila revolucionarno-demokratska ideologija buržoazije. Toda za nastanek nacije je bilo potrebno mnogo več. A predvsem je bilo neobhodno, da dominantna družbena sila — razred, ki je bil nosilec družbenega napredka — občuti potrebo nacionalne povezanosti kot skupni ekonomski in socialni interes, kot nevzdržen pritisk ekonomskega razvoja. Tako stanje je nastalo, ko je sam napredek v razvoju proizvodjalnih sil kategorično zahteval širok svoboden trg, svobodne trgovske poti

in svobodo obrti ter industrije, skratka, ko je kapitalizem pričel notranje razbijati samostojno lokalno skupnost in fevdalni partikularizem z vsemi mogočimi reakcionarnimi fevdalnimi privilegiji vred.

Vsi ti procesi so seveda morali takoj dobiti tudi svoje politične oblike. Morali so se izraziti tudi v političnih geslih.

Če je bil namreč proces konstituiranja naroda plod razkroja fevdalizma in mladih naprednih kapitalističnih tendenc, je bila obenem sama borba za notranje narodno povezovanje in zedinjevanje tudi predpogoj uspešnega boja proti fevdalizmu in njegovega dokončnega zloma. Treba se je spomniti samo na kmečke punte v pričetku novega veka, pa bomo dobili potrdilo za to ugotovitev. Tudi kmetje so tedaj skušali zlomiti fevdalne odnose in v končnem rezultatu sam fevdalni sistem. Toda njihova namera se je zlomila ob fevdalni razkosanosti, ki je razdvajala tudi samo kmečko akcijo. Kmečki upori v večini primerov niso mogli postati enotna organizirana revolucionarna sila proti fevdalizmu kot sistemu v nacionalnem obsegu, ker ni bilo materialnih pogojev, iz katerih bi se rodilo jasno spoznanje o potrebi enotne akcije proti sistemu kot takemu. Zato kmečke vstaje praviloma tudi ne nosijo izrazitejših nacionalnih obeležij in tudi kadar je uporniško gibanje zajelo širša področja, je imelo bolj značaj vzajemne revolucionarne podpore kot pa organizirane revolucionarne nacionalne sile. To seveda zgodovinskega pomena teh revolucionarnih gibanj ne manjša, pač pa pojasnjuje vzroke njihovega poraza.

V ostalem doživljamo take pojave tu in tam tudi v našem času. Naj pri tem omenimo primer iz sodobne Kitajske. Ena največjih slabosti kitajske antiimperialistične revolucije v letih 1925—1927 je vsekakor bila neenotnost revolucionarne akcije na kmetih. Kitajski kmetje so se dolgotrajno in požrtvovalno z orožjem v roki upirali tujemu pritisku, toda odločilnih uspehov niso dosegli, ker izolirana kmečka gibanja niso imela smisla za enotno centralizirano vodstvo v vsenacionalnem okviru. V svojih vaseh in v svojem ožjem kraju so se kmetje predano borili, izven takega lokalnega področja pa so bili nekaj časa težko dovzetni za katerokoli oboroženo akcijo. Vzroki so povsem umevni: zaostalost kitajske vasi, fevdalna razčlenjenost, slabost kapitalističnega razvoja.

Energije kmečkega ljudstva prihajajo do izraza, kadar dobi ljudstvo voditelja, ki je po svojem konkretnem družbenem položaju zmožen njegove sile osredotočiti. V času, o katerem govorimo, to je ob rojstvu narodne ideje, je bila to edino buržoazija. Njena gospodarska in socialna stremljenja so zahtevala materialne in politične pogoje, v katerih se je lahko razvila in razširila ideja narodnega edinstva. Razvijanje

kapitalističnih odnosov na vasi, ki so naglo razkrajali fevdalni sistem, je na tem področju krepko povezovalo interese mestne buržoazije in kmeta, ki ga je kapitalizem potegnil v svojo strugo. Zato je narodna ideja povsod tam, kjer je buržoazija znala in mogla na ta ali drugi način povezati borbo za svoje neposredne interese z agrarno revolucijo, postala tudi zastava kmečkega demokratičnega gibanja, a kmet osnova vojskâ narodnih gibanj. Nasprotno pa je kmet v deželah, kjer je dobil zemljo iz rok monarhije ali »prosvetljenih« knezov, zelo često postal reakcionarna vojska absolutizma.

Toda bilo bi napačno misliti, da sta nastanek in razvoj narodno-osvobodilnega gibanja vedno zvezana z vodečo vlogo buržoazije. Njena vodeča vloga je zgodovinsko opredeljena. Zmožnost za dosledno vodstvo narodnega gibanja je buržoazija izgubila, kakor hitro je v mednarodnem merilu postala reakcionarna. Do neke stopnje je tudi danes še lahko progresivna — v nerazvitih kolonialnih in polkolonialnih deželah — toda strah pred revolucionarnimi težnjami delavskega razreda jo tudi tu stalno žene na pot kapitulacije ali drobtinčarskih reakcionarnih kompromisov z vrhovi vladajočih nacij. Prav zaradi tega se delavski razred v takih deželah često že ob samih začetkih narodno-osvobodilnega gibanja pojavlja kot vodeči faktor.

Vendar je naš čas drugačen od onega, v katerem se je burno razvijalo narodno prebujenje evropskih narodov. Tedaj je bila buržoazija na višku revolucionarnih sil, v katerih so se kresale demokratične ideje, okrog katerih so se zbirale demokratične množice; nobena druga pot izven kapitalizma ni bila pod tedanjimi pogoji mogoča in samo ta je bila napredna.

V zahodnih državah se je v procesu buržoazno-demokratičnih revolucij nacionalno vprašanje v glavnem rešilo v obliki enotnih in centraliziranih narodnih držav (Francija, Anglija, Italija itd.), kar je najbolj ustrezalo stremljenju buržoazije. Na vzhodu Evrope je bil razvoj nekoliko drugačen. Tu so fevdalne države dosegle znatno stopnjo notranje centralizacije v drugačnih pogojih kot na zahodu. Na evropskem vzhodu so životarili trije bolj ali manj zaostali imperiji: ruski, avstrijski in turški. Buržoazija se je tu pojavila kot močan politični faktor šele v času, ko se je ta na zahodu že začela odrekati svojih nekdanjih revolucionarnih parol. Fevdalizem se tu ni rušil v zmagovitih revolucionarnih spopadih, ampak večjidel po poti kompromisov z buržoazijo vladajočega naroda. Tako so se pojavili imperiji, ki so kot taki bolj ali manj ustrezali tudi interesom buržoazije vladajoče nacije. Očitno je, da je tu buržoazija izkoristila centralizem absolutne monarhije za okrepitev svoje lastne hegemonistične vloge v mnogo-

nacionalnem imperiju. To je v Avstriji in Rusiji prišlo tem bolj do izraza, ker so bile hegemonistične nacije obenem tudi gospodarsko in kulturno najbolj razvite, a njihova buržoazija je zaradi tega imela celo vrsto prednosti pred buržoazijo zaostalih nacij. Buržoazija razvitejše vladajoče nacije si je izbojevala že močne postojanke, medtem ko so bile zaostale podjarmljene nacije še močno reakcionarne. Zato je bil tu pritisk na podjarmljene nacije izredno močan, zadrževal je njihov ekonomski in politični razvoj, a s tem tudi preprečeval formiranje samostojnih nacionalnih držav.*

Izjema je bil v tem pogledu turški imperij, kjer ekonomsko, politično in kulturno zaostal center ni mogel preprečiti revolucionarne odcepitve po družbeni strukturi relativno naprednejših in kulturnejših balkanskih nacij ter formiranja njihovih samostojnih nacionalnih držav.

V tem je bil torej eden glavnih vzrokov specifičnega razvoja vzhodnoevropskih mnogonacionalnih imperijev. Delovali so seveda tudi drugi zgodovinski faktorji, toda ti so mogli priti do izraja samo v pogojih, ki smo jih zgoraj ugotovili. Tak razvoj v vzhodni Evropi je imel negativne posledice v dveh smereh. Formiranje centraliziranega mnogonacionalnega imperija je postalo velika ovira osamosvojitvi podjarmljenih narodov, a sam sistem nacionalnega zatiranja je zopet daljšal življenje fevdalnemu sistemu. Oportunistična buržoazija vladajočega naroda, ki se je naslanjala na rastočo ekonomsko moč kapitalizma in je izkoriščala ekonomsko in politično krizo fevdalnega sistema, je postopno krepila svoj vpliv na fevdalni državni mehanizem, osvajala posamezne njegove ključne pozicije in ga usmerjala v skladu s svojimi stremljenji. Obenem pa je zadrževala od starega sistema in tudi dalje razvijala vse tisto, kar je bilo v prid njenim interesom. V to kategorijo je predvsem spadal državni centralizem, ki ga je buržoazija ne samo prevzela, marveč ga je — v borbi s partikularističnimi tendencami še vedno močnih faktorjev fevdalnega sistema na eni in s proletariatom na drugi strani — celo krepila in dalje razvijala. V takih pogojih je narodnoosvobodilna borba zatiranega naroda često postala zaveznik reakcionarnih partikularističnih tendenc fevdalnih ostankov ter je

---

* Karakteristično je za Stalina, da je videl razloge za različen razvoj na Zahodu in Vzhodu Evrope izključno v zunanjih faktorjih, se pravi predvsem v ogroženosti Rusije in Avstrije od Tatarov in Turkov. Neko vlogo so seveda igrali tudi ti faktorji, toda niso bili bitni za proces nastajanja nacionalnih držav. S tem ko težišče problema prelaga na te zunanje faktorje, Stalin samo dokazuje, da ni videl bistvenega v družbeni zakonitosti, ki je opredeljevala razvoj narodnega vprašanja.

zato nujno morala doživljati poraze — skupaj s temi fevdalnimi ostanki.

Vse to je seveda dalo vse mogoče prednosti buržoaziji vladajočega naroda, ki je na ta način ne samo udarjala po svojem fevdalnem sovražniku, ampak tudi po svojem kapitalističnem konkurentu, to se pravi, po buržoaziji prebujajočih se zatiranih narodov, podrejšo s tem prirodna bogastva in proizvodjalne sile teh narodov svojim eksploatatorskim tendencam. Tako je buržoazija vladajočih narodov v teh deželah po pravilu že v svojem začetku postala nosilec sistema nacionalnega zatiranja. Pri nas je zgovoren primer take vloge buržoazije — 1848. leto.

Tako sta ostali na vzhodu Evrope »ječi narodov«, Rusija in Avstro-Ogrska, ki sta zavlekli svoje mračno življenje vse do svetovne vojne.

Videli smo torej, da je narod zgodovinski pojav, ne pa »prirodna«, »apriorna« kategorija, kakor trdijo mnogoštevilne teorije o bistvu tega pojava. Že beseda »narodnost« (nationalité) sama je v svojem današnjem pomenu nova. Niti francoska revolucija je še ne pozna.

To dejstvo mnogi buržoazni »teoretiki« nacionalnega vprašanja priznavajo, vendar mu istočasno dajejo samo ideološki karakter. Tako na primer dr. Beneš piše v svoji knjigi »Svetovna vojna in naša revolucija« naslednje:

»... Narodna ideja je produkt sodobnega časa, rezultat renesančne in reformacijske filozofije ter humanitarne filozofije francoske revolucije, ki je proklamirala človeške in državljanske pravice.« (Nemški prevod, str. 716.)

Dr. Beneš torej vidi, da je »narodna ideja« zgodovinski pojav, toda ne vidi njene socialno-ekonomske vsebine. Tako renesančna in reformacijska filozofija francoske revolucije sta duhovni spremljevalki procesa razkrajanja fevdalizma in jačanja kapitalističnih tendenc, sta torej izraz revolucionarnega boja antifevdalnih sil. Človeške in državljanske pravice je mogel proklamirati šele nosilec družbenega sistema, v katerem je postala juridična osebna svoboda neobhodna družbeno-gospodarska potreba. To isto velja tudi za nastanek modernih nacij. Narodna ideja se je torej pojavila, ko je sam ekonomski razvoj pričel lomiti fevdalne okvire in notranje zedinjevati narode. Ona torej ni ustvarjalec narodov, marveč idejni izraz njihovega nastajanja in prebujanja.

Pri nas je relativno najbolj konkretno in točno označil položaj naroda v zgodovini dr. Metod Dolenc v »Pravni zgodovini za slovensko ozemlje«, kjer pravi:

»... Zgodovinska resnica je namreč, da do francoske revolucije nacionalnega vprašanja v modernem smislu besede sploh še ni bilo. Plemstvo in meščanstvo na slovenskih tleh se ni smatralo, niti se ni moglo smatrati za germansko ali italijansko nacijo. Ono je predstavljalo »višje sloje«, ki bivajo na isti zemlji kot slovensko kmetiško ljudstvo, ki so z njim imeli vsakdanje stike, pa so se kaj radi naslanjali na kulturo obdajajočih jih sosedov s sijajno zgodovinsko preteklostjo in zavidanja vredno civilizacijo.« (Stran XI.)

To seveda ne pomeni, da se je šele v francoski revoluciji rodila narodna ideja. Ona je v svojih klicah — kakor smo že prej ugotovili — zelo zgodnji idejni spremljevalec rasti progresivnih kapitalističnih elementov v gospodarstvu in družbenem sistemu sploh. Toda v francoski revoluciji se je do kraja razvila in zavladala v zavesti množic, a obenem je prišla do polnega izraza vsa njena revolucionarno-demokratska vsebina. Zato je francoska revolucija tudi sprožila tak polet narodnega gibanja po vsej Evropi, da je zveste čuvarje fevdalno-absolutističnih sistemov prevzel smrtni strah in jih pogнал v »Sveto alianso«, ki naj bi zadušila to revolucionarno vrenje.

In ko je avstrijski cesar Franc I. vzdihnil, da je bilo najbolje tedaj, ko še ni bilo nobenih narodov na svetu, ampak samo podložniki, je s tem zelo jasno opredelil položaj naroda v zgodovini, namreč kot fevdalnemu družbenemu sistemu sovražnega faktorja, kot pojava torej, ki je bil zvezan z nastopom kapitalizma.

Ugotovili smo torej, da je narod zgodovinski pojav. Toda potrebno je, podrobneje opredeliti ta pojem.

Nekatere moderne »teorije« skušajo dati narodu rasno karakteristiko. Vendar se danes le redko kak narod more pohvaliti s »čisto krvjo«. Zlasti velja to za tiste evropske narode, katerih politiki se največ sklicujejo na rasni moment. Razen tega se pojem rase lahko raztegne tudi na več narodov, ki so kljub svojemu skupnemu rasnemu poreklu lahko bolj tuji drug drugemu kot pa rasno bolj oddaljeni narodi. Naj citiram na primer Cankarjevo znano konstatacijo, ki se nanaša na sorodnost južnoslovanskih narodov: »... Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratrancei, — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu ali pa goriški viničar furlanskemu.«

Rasna teorija pa kljub svoji teoretični nevzdržnosti dobro uspeva: če ni všeč učenjakom, je zato bolj koristna imperialističnim politikom. Samo bežen pogled v zgodovino nam razodeva, da je bila rasna teorija, naj se je pojavila v kakršnikoli obliki, največkrat ideologija narodnega

zatiranja. Na to teorijo so se naslanjali najsmelejši načrti (ne le nemški!) ideologov imperialističnih teženj evropskih velesil.

Nekateri razlagajo narode s skupnostjo zgodovinske usode, z religijo in podobnimi argumenti. Brez dvoma, tako skupnost zgodovinske usode kakor vpliv religije sta dva važna činitelja v nastajanju naroda. Stoletna vojna Francije proti Angležem je gotovo združujoče vplivala na duha francoskih ljudskih množic. Španci so se duhovno zblížali v bojih proti Arabcem in Berberom. Balkanske narode je religija utrjevala v boju proti Turkom. Podobno je obramba pred turškimi napadi notranje povezovala tudi slovensko ljudstvo, čeprav se je ta obramba razvijala pod geslom obrambe krščanstva. Prav tako je husitizem nedvomno pospeševal konstituiranje češkega naroda. Stara državna tradicija iz fevdalnih časov je brez dvoma pozitivno vplivala na zavest skupnosti Francozov. In narobe: pomanjkanje lastne državnosti za fevdalizma se je moralo negativno odraziti v razvoju slovenske narodne zavesti.

Zgodovinska skupnost in religija torej lahko vplivata v negativnem ali pozitivnem smislu na razvoj nekega naroda, ne moreta pa definirati samega pojma naroda. Avstrijski narodi se niso strnili v enotno nacijo kljub bolj ali manj skupni zgodovini. Nasprotno pa se med razne države razkosani Ukrajinci niso razvili v razne narode, ampak so ostali narodna celota. Švedi in Norvežani so se razvili v dva različna naroda kljub isti zgodovinski usodi, Nemci pa se niso razcepili v dva naroda, čeprav se dele na protestante in katolike. Pri nas v Jugoslaviji sta oba ta dva faktorja vplivala na razvoj narodov (Slovenci in hrvaški kajkavci, katoliški, pravoslavni in muslimanski prebivalci Bosne itd.), toda tudi tu ničesar ne označujeta, temveč le tolmačita, kako je prišlo do današnjega stanja, kajti narodov ni moči umetno ustvarjati, oni so, kakor hitro obstoje bitni elementi, ki jih označujejo. A izraz te njihove eksistence je njihova zavest.

Poseben odtенок te teorije je opredelitev naroda kot državnega pojma. Ta nauk, po katerem so tvorili narod vsi podaniki iste države, je zlasti v stari avstroogrski monarhiji veljal kot službena teorija. Ko vladajoči krogi v Avstriji niso mogli več negirati pojava nacije na zgodovinski pozornici, so ga skušali vsaj vkalupiti v meje fevdalne habsburške monarhije, se pravi, poistovetiti državo in nacijo. Najbolj znani predstavnik take teorije je bil avstrijski profesor Gumpowicz.

»... Bila je samo zmeta, ki so jo polagoma opustili,« pravi Gumpowicz v »Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn«, — »da so namreč v določevanju narodnostnega pojma spre-

jeli znak skupnega izvora; prav tako ni moči sprejeti skupnega jezika v ta pojem, če hočemo, da bo prikladen vsem narodnostim.«

Potem nadaljuje:

»... Narodnost je v svojem jedru kulturna in duševna vzajemnost, ki jo rodi in pospešuje skupna država; ni nujno, da bi se ta vzajemnost morala povsod izražati v skupnem jeziku.«

To je teorija, po kateri je bil v Avstriji vsakdo član avstrijske in na Ogrskem vsakdo član ogrske nacije, ne glede na to, kakšen jezik govori.

Ozadje te teorije je zelo jasno. Polfevdalni sistem avstrijske monarhije se je sicer pomiril s pojavom narodov, toda skušal je ta pojem identificirati z državo. Naloga te teorije je bila, reševati Avstro-Ogrsko pred narodnoosvobodilnimi prizadevanji podjarmljenih narodov.

Nekateri tolmačijo narod kot skupno voljo ali hoteno solidarnost (Renan, Paul Henry), ki izhaja iz zgodovinske in jezikovne skupnosti.

»... Narod je duša,« pravi Renan (citirano po Paul Henry: »Le probleme des nationalités«), »duševni princip... Narod kot individuuum je višek dolgega napora, žrtev in požrtvovalnosti... Imeti skupno slavo v preteklosti, skupno voljo v sedanjosti; v preteklosti skupno napraviti velike stvari in jih še hoteti napraviti, v tem je bistveni pogoj narodove biti. Ljubimo v razmerju z žrtvami, ki smo jih dali, v razmerju s težkočami, ki smo jih premagali.«

Tudi za te momente velja, kar smo rekli že zgoraj. Oni morejo vplivati pozitivno ali negativno na razvoj naroda, ne morejo ga pa ustvariti, ne morejo opredeliti njegove vsebine. Mogočni slovenski kmečki upori iz XV., XVI. in naslednjih stoletij so prav tako pozitivno vplivali na razvoj slovenskega naroda, kakor je slovenska reakcionarna politika 1848. leta učinkovala negativno. Prvo ga je pač pospešilo, drugo zadržalo, niti eno niti drugo pa ga ni ustvarilo, niti ni bilo samo po sebi odločujoče za njegov nastanek.

Pogosto srečamo teorijo, ki razlaga narod s skupnim karakterjem, ki ga je oblikovala skupna kultura. Gotovo je duhovni značaj eden bistvenih elementov za opredelitev naroda. Prav tako očitno je, da je skupna kulturna preteklost izredno važen faktor v razvoju naroda. Plejada italijanskih umetnikov od Danteja dalje predstavlja s svojim delom važen faktor v procesu notranjega združevanja italijanskega ljudstva. Hegel je s svojo filozofijo mnogo pripomogel k okrepitvi nemške narodne ideje. Husova ideologija je postala izhodišče čeških narodnikov preroditeljev. Trubar, Linhart, Vodnik, Prešeren so pri nas imena, brez katerih si ne moremo misliti slovenskega narodnega prebujenja. Nikakega dvoma torej ne more biti, da so vsi ti ideologi obli-

kovali duha in značaj svojih narodov. Toda istočasno so bili oni sami posledica nekega globljega socialnega procesa, ki jih je silil k ustvarjanju v smeri, v kateri so delali, bili so sami izraz narodovega duha. Tudi ta opredelitev potemtakem ni zadostna.

Pri nas so najbolj pogosto navajali dve teoriji, ki so jima bile bolj ali manj podobne tudi vse ostale teorije slovenskih avtorjev. Dr. Janez E. Krek opredeljuje v svojem »Socializmu« pojem naroda takole:

»... Mi pa trdimo, da je vsak narod naravna družba, kakor človeštvo, rodbina, država.« (Str. 131.)

»... V en narod ali k eni narodnosti štejemo potemtakem tiste rodbine in posameznike, ki imajo po skupnem izvoru in vzajemnem življenju enake telesne, zlasti pa duševne lastnosti in en jezik. Vse te lastnosti se imenujejo s skupnim imenom narod.« (Str. 130.)

»... Potemtakem smo glede na narod in narodnost na n r a v n i h t l e h. Pri narodu nimamo samo skupnih lastnosti, marveč na temelju teh lastnosti kale n r a v n e d o l ž n o s t i in z njimi zvezane pravice. Kar morem, to tudi smem. Ker torej moram ljubiti in hvaležno spoštovati svoj narod, svoj jezik, svojo domovino, zato jo tudi smem in nihče nima pravice, da bi mi to branil.« (Str. 132.)

Kakor je ta teorija v nekaterih svojih sklepih navidez demokratična, je vendarle ne samo očitno nepravilna, marveč v skrajni liniji tudi zelo škodljiva. Ona prehaja iz družbenega področja na teren a p r i o r n o s t i. Smatra torej narod kot človeku prirojeno naravno »lastnost«, ki spremlja človeka že od vsega začetka. Če bi vzeli za merilo dr. Krekovo definicijo naroda, potem bi morali označiti kot narode vsa patriarhalna plemena. Vse dosedanje ugotovitve pa nam govore, da je narod zgodovinski pojav, ki ima svoj točno določen položaj v zgodovini.

Pri dr. Kroku od časa do časa še prevladajo demokratične črte, zato se ni dosledno držal izhodišča svoje teorije o narodu. Zato je do skrajnosti v isti smeri razvil to teorijo dr. Mahnič. Če je pri opredeljevanju naroda treba izhajati, kakor pravi dr. Krek, iz n r a v n i h p o s t a v k, je popolnoma logično, če podreja narod katolicizmu. Če obsega katolicizem celokupnost n r a v n i h n o r m, kakor to trdi tudi sam dr. Krek, potem je narodna zavest samo o b l i k a katoliške zavesti, ki je po tej isti teoriji primarna. Tako pridemo nujno do neke vrste fevdalnega katoliškega kozmopolitizma, čigar vpliv se jasno kaže i v Krekovi, a tem bolj v Mahničevi ideologiji.

Dr. Krek ni šel tako daleč kakor Mahnič, ker ga je vsakdanji boj ljudstva potiskal v nasprotno smer. Toda ta teorija je vendarle dala svoj pečat tudi njegovemu praktičnemu političnemu delu. Krek je

namreč smatral — izhajajoč iz tistega naravnega principa — da je zahteva po samoodločbi narodov in njihova pravica do državne neodvisnosti zmotno načelo, češ v mnogonacionalni državi narodi tekmujejo med seboj in tako lahko vedno zmaga sposobnost nad nesposobnostjo. Dodati je potrebno, da je tako teorijo Krek razvijal v pogojih stare avstroogrške monarhije in njenega reakcionarnega sistema nacionalnega zatiranja. Jasno je, da so take teorije dejansko samo opravičevale obstanek avstroogrške ječe narodov. Tu se je pokazala vsa nepravilnost in škodljivost Krekove opredelitve naroda. Kdor ni videl ali ni hotel videti gospodarsko-političnega faktorja v pojmu naroda, ta tudi ni mogel ali ni hotel videti gospodarsko-politične vsebine narodnega zatiranja. Ni naključje, da iz dr. Krekove in domalega vseh definicij naroda, ki jih dajejo mnogi slovenski avtorji, izpadata gospodarski in teritorialni faktor. To dejstvo je samo po sebi prepričljiva slika oportunitizma in hlapčevstva slovenske buržoazne in malomeščanske politike. Slovenski narodni program, ki so ga postavljale razne vodeče buržoazne frakcije, praktično nikoli ni obsegal slovenskega vprašanja v celoti, se pravi tudi v njegovi materialni in politični obliki. Slovenski politični vrhovi niso nikdar resno postavili vprašanja neodvisnosti Slovencev na teritorialni osnovi, to je vključujoč njihovo državno samostojnost. Naš politični boj se je praktično omejeval na področje kulture. Pod takimi pogoji seveda tudi teoretično raziskovanje narodnega vprašanja ni moglo seči globlje.

Pri nas je bila najbolj razširjena teorija, ki opredeljuje narod kot kulturni pojem. Najdoslednejše zagovornike je imela med slovensko socialno demokracijo. Ta je prevzela avstro-marksistični program v narodnem vprašanju. Njegovo izhodišče je dr. Rennerjeva opredelitev naroda, ki je dejal, da so narod isti jezik govoreči ljudje. Dr. Bauer je to opredelitev nekoliko razširil, ko je dejal, da skupni karakter označuje narod, v bistvu pa je s tem še vedno ostal na področju kulture. Za nemškimi teoretiki avstro-marksizma so šli naši slovenski ideolgoi socialne demokracije, zlasti Etbín Kristan in dr. Henrik Tuma. Le-ta piše v svojih spominih (»Iz mojega življenja«, str. 396 in 397) naslednje:

»... Učil sem se, da je narodnost deloma rasni, v glavnem pa kulturni pojem ... Brez naroda in narodnosti si ne moremo misliti nobene prvotne kulture. ... Socializem razume pod internacionalizmom priznanje kulturnega pomena in svobodnega razvoja vsake narodnosti ... Narod v pomenu narodnosti bi sploh ne mogel poznati političnega konflikta, ker gre pri njem za svobodno kulturno tekmo ... Tudi ta zgodovinski razvoj kaže, da država nima nobene dotike z narodnostjo.«

V teh besedah dr. Tume se izredno jasno izraža enostranost avstro-marksističnega pogleda na narodno vprašanje. Prav politični in gospodarski moment, ki je zvezan s čvrstim narodnim teritorijem, se tu povsem izgublja. Praktične posledice takih nazorov so se izražale na dva načina. Na eni strani se je slovenska socialna demokracija tudi na tem področju odrekala revolucionarnim sredstvom narodnoosvobodilne borbe, sredstvom, brez katerih si ni bilo mogoče zamisliti notranjega razbijanja avstro-ogrske monarhije. Drugič pa je brez upoštevanja vseh omenjenih faktorjev narodnega vprašanja bilo nemogoče aktivizirati vse tiste družbene sile, ki jih je sicer moči mobilizirati v boju slehernega zatiranega naroda za svobodo in neodvisnost.

Iz take teoretične opredelitve naroda je avstro-marksizem dosledno izvajal tudi smer svoje praktične politike. Če je — kakor pravi ta teorija — funkcija naroda zgolj kulturna, je narodno gibanje mogoče zadovoljiti s tako imenovano »kulturno avtonomijo«, s samoupravo narodov v pogledu jezika, šol, prosvete in podobno. Življenje je pokazalo, da niti en narod ni bil zadovoljen s tako avtonomijo, ker zadovoljen ni mogel biti. Zatiranje jezika in potujčevanje sta neločljivo zvezana z gospodarskim zatiranjem in splošnimi imperialističnimi cilji kapitalističnih vrhov vladajočega naroda. Brez gospodarske neodvisnosti oziroma enakopravnosti tudi ni politične in kulturne neodvisnosti in enakopravnosti. Zato se zatirani narodi ne čutijo prizadete samo v vprašanju svoje kulture, marveč predvsem v svojem gospodarskem razvoju. Neovirani kulturni razvoj naroda je brez svobodnega gospodarskega razvoja nemogoč. To dejstvo zgovorno priča proti trditvi, da je narod zgolj kulturna kategorija.

Avstro-marksistična teorija ima svoje politično ozadje. Ni dvoma, da objektivno predstavlja vpliv avstro-nemškega imperializma na delavsko gibanje v Avstriji. Ob svetovni vojni se je očitno pokazalo, da so tisti, ki so gledali v avstro-marksističnem stališču do nacionalnega vprašanja vpliv avstro-nemškega buržoaznega nacionalizma in imperializma, imeli prav. Zato je to stališče tudi tako škodovalo slovenskemu delavskemu gibanju, ki se je pričelo uveljavljati kot politični faktor. Škodljive avstro-marksistične teorije o narodnem vprašanju — in seveda tudi o drugih bitnih vprašanjih borbe delavskega razreda — so preprečevale njegovo hitrejše povezovanje z ostalimi ljudskimi množicami.

Iz vseh teh razlogov slovenska socialna demokracija ni mogla nikdar postati odločilnejši aktivni faktor, a tem manj voditelj narodno-osvobodilnih teženj slovenskega naroda. Ostala je ozka organizacija za tedanje prilike najnaprednejšega delavstva, ki se je pretežno izražala v vsakdanji delavski ekonomski borbi, a ostala je v glavnem izolirana od drugih slojev delovnega ljudstva, zlasti od kmečkega ljudstva. Posledice je označil že Cankar, ko je očital slovenski socialni demokraciji, da je ostala »... mrtva veja na drevesu naroda« (»Očiščenje in pomlajenje«), dasi se tudi on sam ni dokopal do spoznanja pravih vzrokov tega dejstva.

Toda niso bili samo socialni demokrati, ki so zagovarjali teorijo o narodu kot kulturnem pojmu. V isto kategorijo spadajo nauki, ki skušajo reducirati pojem naroda bolj ali manj na skupnost jezika. Ta teorija je bila pri nas precej doma zlasti med svobodomiselnimi intelektualci. Dr. Prijatelj, katerega iskrene privrženosti stvari osvoboditve slovenskega naroda ni mogoče zanikati, piše na primer v svoji »Borbi za individualnost slovenskega književnega jezika«:

»Glavni elementi narodnosti: način mišljenja, verovanja, čustev, običajev, kulturne samoodločbe, vse to dobiva izraz in stalno posodo v jeziku...« (Str. 6.)

Tudi ta teorija je zelo podobna avstro-marksistični. Čim jo prenesemo v politično prakso, tudi ta teorija postavlja kot predmet narodnoosvobodilne borbe samo vprašanje jezika, kulture, nacionalnih običajev itd. Političnih zaključkov sicer dr. Prijatelj ne dela, toda napravila jih je slovenska praktična buržoazna politika, ki je s takim tolmačenjem vsebine naroda opravičevala svoj oportunistem, postavljajoč izključno drobne zahteve po jezikovnih in kulturnih reformah; ob strani pa je pustila glavno vprašanje: problem samoodločbe slovenskega naroda na vseh področjih narodovega življenja, v ključni vprašanje lastne državnosti. Na take teoretične predpostavke se je naslanjala zloglasna slovenska drobtinčarska politika. Ta politika je bila vseskozi izraz mizernih sposobnosti, politične omahljivosti ter večnega kapitulantskega nastrojenja nerazvite in slabotne slovenske buržoazije, ki je bila v veliki meri gospodarsko odvisna od nemškega kapitala.

Skupnost jezika je gotovo med najvažnejšimi označbami pojma naroda, vendar pa je mogla dobiti odločujoč pomen šele tedaj, ko so bili ustvarjeni materialni pogoji za to, se pravi, ko je družbeno-gospodarski razvoj pričel tesneje povezovati interese ljudi istega jezika. Če bi bila skupnost jezika edina označba naroda, tedaj bi morala veljati za narode na primer tudi vsa plemena starih Grkov, danes bi

morali biti en narod tudi Angleži in Amerikanci, Angleži in Irci, Srbi in Hrvatje itd.

Pojem naroda torej potrebuje širšo in točnejšo opredelitev, kakor pa so vse zgoraj navedene. Očitno je, da narod ni nikaka »apriorna«, »prirodna« kategorija, pa tudi ne zgolj nekak kulturno-jezikovni pojav. Tu gre predvsem za specifične manifestacije družbenega življenja, seveda na temelju in v okviru določene kulturno-jezikovne skupnosti. Zato nam že površna analiza, ki smo jo napravili, popolnoma potrjuje pravilnost marksistične teze, da je narod specifična ljudska skupnost, ki nastaja na določeni stopnji družbenega razvoja, ko razvoj materialnih sil ne le omogoča, ampak tudi neizogibno proizvaja proces notranjega ekonomskega povezovanja ljudstva na določenem ozemlju in sicer na bazi skupnega jezika, kulturnih in drugih duhovnih obeležij. To stopnjo je človeštvo doseglo ob prehodu od fevdalizma h kapitalizmu, oziroma od nižjih družbenih oblik sploh h kapitalizmu, ali pa — v določenih pogojih — neposredno k socializmu. Tu je rojstvo moderne nacije.

Za označbo naroda so potemtakem potrebni vsi ti elementi. Židje na primer niso narod, kajti, raztreseni po vsem svetu in brez svojega teritorija, nimajo niti svojega notranjega trga in gospodarstva sploh, ki bi jih notranje povezovalo, niti enotnega jezika. To, kar jih združuje, je predvsem njihov specifični položaj v zgodovinskem razvoju in v današnji družbi. Samo v tem smislu govorimo v vsakdanji praksi o Židih kot o narodu.*

Tudi ne moremo govoriti, na primer, da so narod muslimani v Jugoslaviji, četudi se ne čutijo niti Srbe niti Hrvate in četudi glede na to vsekakor tvorijo posebno etnično grupo.

Nasprotno pa so nedvomno poseben narod Amerikanci (v Združenih državah), čeprav so šele pred manj ko 200 leti pretrgali vezi z narodom, iz katerega so izšli, namreč z Angleži, četudi še danes govore isti jezik kakor Angleži in dasi sta njihova duhovna struktura in njihova kultura rezultat spajanja zelo različnih etničnih in kulturnih elementov.

---

* Ta trditev danes, po drugi svetovni vojni, gotovo ni več povsem točna. Razni zgodovinski faktorji so vplivali, da so se Židje v Palestini vendarle razvili v narod in da je njihova država postala privlačen center za mnoge Žide v drugih deželah. Njihov poseben položaj v svetu — ki je postal zlasti aktualen v zvezi s pojavom fašističnega antisemitizma — in specifična duhovna struktura židovskega etničnega elementa, ki je rezultat njegovega posebnega zgodovinskega razvoja — to so bili neposredni vzroki, da je Izrael postal prizorišče nastajanja izraelske nacije. S tem pa seveda ni rečeno, da vsi ljudje židovskega porekla pripadajo tej naciji.

Ne glede na posamezne delne izjeme je torej vendarle očitno, da po pravilu ne moremo govoriti o razvitem narodu, če niso prisotni v bolj ali manj razviti obliki vsi zgoraj omenjeni elementi.

S tem pa nikakor nočemo reči, da take karakteristike pojma naroda kakorkoli vplivajo, na primer, na sodobno napredno stališče glede nacionalnih pravic nerazvitih ljudstev, ki se šele razvijajo v narode. V današnjem svetu smo priče burnih procesov nastajanja narodov v kolonialnih deželah. Zaostale plemenske, fevdalne in druge družbene oblike zadržujejo ta razvoj, preprečujejo notranje povezovanje ljudstev istega jezika in istega ali blizkega kulturnega območja in s tem tudi razvoj enotne nacionalne zavesti. In vendar je ta proces nezaustavljiv in mobilizira vse širše množice ljudstev, ki se dvigajo iz najmračnejših oblik zaostalosti. Ne more biti dvoma, da bi izbojevanje državne samostojnosti teh ljudstev pospešilo njihov notranji razvoj v smislu formiranja modernega naroda.

To velja tudi za preteklost mnogih razvitih narodov in zlasti tudi za preteklost slovenskega naroda. Ni dvoma, da so bile samostojne fevdalne državne tvorbe izredno važen faktor v nastajanju tega ali onega naroda. Olajšale so in pospešile ta proces, medtem ko ga je podrejenost ljudstva tujemu fevdalnemu gospodstvu zadrževala, slabila notranje povezovanje interesov takega ljudstva in s tem tudi sam pojav in rast njegove nacionalne zavesti. Ona je potemtakem postala eden bitnih razlogov družbenega zaostajanja takih narodov, a to zaostajanje je olajševalo njihovo eksploatacijo po razvitejših gospodarjih.

Ko torej govorimo o tem, da je narod produkt določenega zgodovinskega obdobja in ko označujemo njegove karakteristike, ki jih je moglo dati samo to določeno obdobje, tedaj s tem nikakor nočemo reči, da se zgodovina tega ali onega naroda začenja šele s tem obdobjem. Ne, mi samo ugotavljamo faktorje, ki so omogočili ekonomski in politični prehod od plemenskih, lokalnih in provincialnih skupnosti k nacionalni skupnosti, se pravi, tudi k nacionalni zavesti v sodobnem smislu. Dokler se ti faktorji niso pojavili, se družbeno življenje in družbena zavest nista mogla razvijati v nacionalnih, marveč predvsem v plemenskih, lokalnih in fevdalno-provincialnih okvirih. Nastajanje naroda in pojav nacionalne zavesti sta potemtakem vedno zvezana z določeno stopnjo družbenega napredka.

V duhu vseh teh ugotovitev je jasno, da predstavlja v današnjem družbenem okviru narodna država najbolj ustrezen okvir relativno svobodnega razvoja naroda.

Samostojna narodna država pa seveda ni nasprotje demokratične federacije kot svobodne

skupnosti neodvisnih narodov, temveč samo izhodišče zanj. Če hoče ta ali oni narod stopiti v svobodno zvezo z drugim narodom, če hoče neoviran odločati o obliki svojega sožitja s tem narodom, tedaj mora biti predvsem zares svoboden.

Drugo vprašanje pa je seveda, kdaj je neka federacija zares svobodna, a kdaj je samo zunanje pokritje za hegemonijo in nacionalno zatiranje. V tem pogledu predvsem velja znana Leninova teza, da je nacionalnega zatiranja tem manj, čim več je demokracije. V imperialističnem sistemu resnično svobodnih mnogonacionalnih federacij, brez notranjih tendenc po hegemoniji, ni. Toda nikakor ne bi bilo pravilno reči, da vse take federacije predstavljajo isto stopnjo nacionalnega zatiranja. Ta je odvisna — kakor smo že ugotovili — od razvitosti demokracije v določeni federaciji. Toda v zadnji konsekvenci je jasno, da samo socialistična družba lahko ustvarja v polni meri svobodne federacije resnično enakopravnih narodov. Samostojna narodna država in svobodna mnogonacionalna federacija si torej v takem sistemu ne nasprotujeta.

Narodi imajo torej pravico do samoodločbe. To pravico priznavajo mnogi, toda razhajajo se v njenem tolmačenju. Že prej smo govorili o kulturni avtonomiji, ki so jo včasih socialni demokrati skušali predstaviti kot samoodločbo. Drugi se zatekajo k »širokim samoupravam« in podobnim prijemom. Dejansko pa more obstajati pojem samoodločbe — kakor je dejal Lenin — samo v pravici slehernega naroda, da si ustvari svojo lastno državo, v pravici do odcepitve.

Drugo vprašanje je seveda, ali se bo narod tudi dejansko odcepil, ali bo dejansko ustvaril svojo državo. Danes je na primer za narode Jugoslavije ta država najboljša zaščita pred zunanjo nevarnostjo in so separatistične tendence izredno škodljive interesom teh narodov. Toda za svobodno odločanje naroda o obliki svojega sodelovanja z drugimi narodi je potrebno, da narod najprej razpolaga sam s seboj, potem se šele lahko svobodno opredeli.

(Konec sledi)

Četudi kdaj do smrti si potr, življenje vendar prazničen je dan. A navsezadnje tudi sama smrt ima med drugim svojo dobro stran.

Zdaj umem vse in nič me ne greni, saj dvojnost vžgana v slednji je pojav — in kar na videz se le temno zdi, vsebuje hkrati tudi ton svetel.

DRUGAČNE SILE

Peter Levec

Drugačne sile gibljejo ta svet, a drobne stihe malokdo posluša. Čeprav poetu v njih se trga duša, le v redkih zapusté trenutno sled.

Zato se, pesem, joči ali smej, ljudem to ne koristi in ne škodi — in bodi mračna ali sončna bodi, v življenju vse gre svojo pot naprej.

SPLOŠNE PRIPOMBE K NARODNEMU VPRAŠANJU

Konec

Edvard Kardelj

Po ugotovitvah, ki smo jih napravili, nastane vprašanje, ali so Slovenci narod?

Če je zgoraj omenjena marksistična opredelitev naroda merilo, potem bomo morali jasno reči: da. V toku zgodovine je gospodarski razvoj povezal Slovence v enoto, razvili so svoj nacionalni jezik, zgradili svojo lastno kulturo in se torej oblikovali kot samostojen narod na lastnem ozemlju. Narodna zavest, ki je z redko vztrajnostjo kljubovala vsem raznarodovalnim težnjam, naj so že prihajale iz katerekoli strani, je očitni izraz tega dejstva. Ta zavest pa je končno vendarle

najbolj prepričljiv in najbolj verodostojen znak narodove biti. Ponavljam, narodi se ne dajo umetno ustvariti, oni so, a iz te njihove objektivne eksistence izhaja tudi njihova nacionalna zavest.

Tisti, ki ne priznavajo slovenske narodne samobitnosti, se sklicujejo na to, da so narodne meje nasproti ostalim južnoslovanskim narodom umetno ustvarjene. Toda, ali sploh obstoje narodi, ki jih ni ustvarila zgodovina? Iz vseh dosedanjih izvajanj smo videli, da takih narodov ni. Tudi tu lahko navedemo Cankarja, ki je dejal v svojem govoru 1913. leta:

»...Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo, toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četrto narodov s četverim čisto samostojnim kulturnim življenjem. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli, jaz, ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil.«

Te Cankarjeve besede so tako teoretično kakor politično povsem razumljive in pravilne. Za Cankarja je narod rezultat objektivnih socialnih procesov in zgodovinskih razmer, ki ga nikaka politična ideologija ne more niti ustvariti niti izbrisati, dasi s tem seveda ni rečeno, da ona ne more v večji ali manjši meri vplivati na nastanek in razvoj naroda. Prav zato, ker je narod zgodovinska kategorija, je seveda jasno, da subjektivni faktorji lahko odigrajo v tem pogledu zelo veliko vlogo, še celo pa v izgraditvi nacionalne kulture in specifičnih črt nacionalnega značaja. Toda vse to vendarle ne more niti za las spremeniti na dejstvu, da politične ideologije (kakor na primer takozvano »integralno jugoslovanstvo«) narodov ne ustvarjajo. Na to je mislil tudi Ivan Cankar, ko je — kakor 70 let pred njim France Prešeren v borbi proti Vrazovemu ilirizmu — nastopal proti »novoilirizmu« iz začetka tega stoletja. Zato seveda ni slučaj, da je prišel ravno Cankar do najpravilnejših teoretičnih zaključkov, kar se tiče slovenskega narodnega vprašanja. Saj je bil tudi v praktični politiki najdoslednejši bojevnik za samoodločbo slovenskega naroda in sicer ne v duhu avstro-marksistične kulturne avtonomije, marveč v smislu teritorialne federacije. Medtem ko so slovenski politiki razpravljali o »kulturni avtonomiji«, je Ivan Cankar govoril jasno in nedvoumno:

»... Za človeka z naravno kmečko pametjo, ki bi prav nič ne vedel, kaj je diplomacija, kaj politika in kaj državni pravdnik, bi ne bil jugoslovanski problem kar nič kompliciran in bi sploh noben problem ne bil. Ta človek bi rekel: »Če mislijo ti štirje narodi, da so si sorodni in da bi najlažje in najboljše živeli, če bi bili združeni, naj se zgodi

po njih želji, naj si v božjem imenu zgrade zvezno republiko jugoslovansko!...» (Slovenci in Jugoslovani«, govor na shodu »Splošne delavske zveze Vzajemnosti« 12. aprila 1913 v Ljubljani).

Praktična stran različnih stališč, o katerih smo zgoraj govorili, se je hitro pokazala. Ivan Cankar je bil za samobitnost in svobodo slovenskega naroda in zato je bil za odcepitev od Avstrije in za ustvaritev neodvisne federativne demokratične republike jugoslovanskih narodov. Tista slovenska buržoazna politika pa, ki se je z besedami navduševala celo za »stapljanje« južnoslovanskih jezikov v enega, pa je bila skoraj do zadnjega dne oporišče avstro-ogrske monarhije. Ponavljalo se je isto, kar se je zgodilo pred revolucijo 1848. leta. Medtem ko je oficialna »ilirščina« na Slovenskem objektivno, a često tudi subjektivno, reševala avstrijski absolutizem, je bil takozvani »samoslovenski« Prešeren — ki dejansko ni bil niti najmanj »samoslovenski«, četudi je branil samostojnost slovenskega naroda — na strani revolucije. Toda o tem bomo kasneje podrobneje govorili.

Z vsem tem pa seveda ni rečeno, da so narodi enkrat za vselej ustaljene oblike. Nedvomno gre razvoj k vedno tesnejšemu zblizevanju narodov. Fevdalna partikularistična mentaliteta je spričo pojava nacionalne zavesti igrala približno slično vlogo, kakršno danes igra buržoazni nacionalizem nasproti ideji internacionalizma, ki je produkt rastočega ekonomskega povezovanja sveta. In kakor so nekoč jezik in drugi nacionalni interesi predstavljali idejna sredstva duhovnega povezovanja družbe v nacionalnih okvirih, tako danes ideja skupnega interesa človeštva v uničenju vsake eksploatacije človeka po človeku duhovno približuje in povezuje narode vsega sveta. Toda to zblizevanje, v nekem smislu bi lahko rekli stapljanje narodov se ne bo izvršilo s postopno denacionalizacijo, ampak narobe, po neoviranem razvoju vsakega posameznega naroda v gospodarskem, kulturnem in socialnem pogledu. Ravno popolna likvidacija narodnega zatiranja bo šele omogočila, da bodo v narodnih kulturah prevladali občečloveški elementi. Sodelovanje po obliki narodnih, a po vsebini občečloveških kultur bo ravno ustvarilo kulturo svobodnega človeštva v bodočnosti. Potemtakem je jasno, da je za ustvaritev bratstva in enotnosti narodov ter za likvidacijo nacionalizmov in separatizmov potreben najširši in najsvobodnejši razmah nacionalne kulture in gospodarskih sil vsakega naroda — kar je seveda v kapitalističnem sistemu nemogoče. Nasilno forsiranje narodnega »spajanja«, ki je vselej ideologija narodnega zatiranja, samo večja odpor naroda in krepi separatistične in nacionalistične elemente. Zato je tudi jugoslovanska unitaristična politika

doživela popoln polom pri vseh narodih Jugoslavije.* Toda samo gola opredelitev pojma naroda in priznavanje pravice do samoodločbe vsem narodom nam še ne označujeta do kraja vsebine narodnega vprašanja, zlasti pa nam ne razkrivata vseh gibalnih sil, ki jih mobilizira narodno vprašanje.

V prvi vrsti si moramo biti na jasnem, kakšna je razlika med pojmom naroda kot takega in narodnim vprašanjem. Francosko ali angleško narodno vprašanje na primer ne obstoji. Ta dva naroda sta dosegla svojo popolno narodno enotnost na znotraj in samostojnost na ven. V širšem smislu seveda danes lahko govorimo o nacionalnem vprašanju tudi pri takih formalno neodvisnih državah, ki so pod ekonomskim pritiskom imperialistične ekspanzije. Narodno vprašanje v ožjem smislu, v kakršnem je obravnavano v tejle razpravi, pa pomeni, da ni dovršen proces popolne narodne osamosvojitve bodisi v obliki centralizirane narodne države bodisi v svobodno sklenjeni federaciji z drugimi narodi. Narodno gibanje, ki predstavlja stremljenje in delovanje ljudskih množic, da bi se narodno vprašanje rešilo, se je zato najbolj pogosto kazalo v dveh oblikah: v gibanju ljudstva za narodno zedinjenje in v boju za osvoboditev naroda izpod tuje nadvlade, to se pravi v bojih proti narodnemu zatiranju. Prva oblika je v Evropi doživela svoj višek zlasti v XIX. stoletju, ko je bila neposredno naperjena proti fevdalizmu, druga oblika pa dobiva izredno važnost zlasti danes v dobi imperializma. V nacionalnih bojih XIX. stoletja sta predstavljali obe ti dve smeri enoto, ki je mogla mobilizirati najširše ljudske plasti pod vodstvom revolucionarne buržoazije. Z drugimi besedami: na narodnem zedinjenju in osvoboditvi, na zrušitvi fevdalnega sistema in strmoglavljenju tuje nadvlade so bili zainteresirani: buržoazija, kmetje, drobna buržoazija in delavstvo. V današnjih nacionalnih bojih, zlasti v kolonijah, pa je buržoazija ob strani naroda

---

* Karakteristično za Stalinovo antimarksistično pristopanje k nacionalnemu vprašanju je, da identificira proces povezovanja in spajanja narodov s spajanjem jezikov. Njegova teorija o takozvanih »zonalnih jezikih« je teoretično vzeto absurd, a v praksi instrument imperialističnega zaslužnjevanja malih narodov. V resnici pa so različni jeziki obstajali, ko ni bilo sledu o modernih narodih, in bodo gotovo tudi še obstajali, ko ne bodo nobene meje več razedinjevale človeštva in ko ne bo več narodov v buržoaznem smislu. Pri nas so svoje čase »ilirici« in »integralni Jugoslovani« trdili, da je problem združitve južnoslovanskih narodov tudi problem spajanja njihovih jezikov. Neuspehi stare in uspehi nove Jugoslavije v reševanju nacionalnega vprašanja pa zgovorno pričajo, da je ravno nasprotno res, se pravi: narodi Jugoslavije morajo imeti možnost svobodnega razvijanja svojih jezikov in svojih nacionalnih kultur, da bi bili resnično bratsko združeni.

samo do neke stopnje, kolikor gre za oslabitev tuje nadvlade, čuti se pa takoj socialno ogroženo, kakor hitro se kot realna revolucionarna sila pojavi proletariat in kakor hitro prično kmetje na revolucionarni način postavljati vprašanja o zemlji in o drugih fevdalnih ostankih: kajti borba za likvidacijo teh ostankov bi lahko privedla do takega širokega razmaha notranjih revolucionarnih demokratičnih sil naroda, ki bi spravil v nevarnost tudi interese nacionalne buržoazije. To dejstvo nam kaže, da je narodno vprašanje doživelo predvsem v teku XIX. stoletja važne spremembe, katere je treba globlje poznati, če si hočemo objasniti današnje oblike narodnih bojev in ceniti njihovo vlogo v določenih pogojih.

Te spremembe so izraz notranjega razvoja družbe po zlomu fevdalizma. Glede na razvoj narodnega vprašanja v okviru, ki ga imamo pred očmi v naši razpravi, razlikuje marksistična teorije dve razdobji:

1. razdobje rastočega in v glavnem naprednega kapitalizma,
2. razdobje zatona kapitalizma, njegovo imperialistično stopnjo.

Značilnost prve etape na zahodu Evrope je revolucionarni zlom fevdalnega sistema in popolna zmaga kapitalizma, ki se je v burnem poletu razvijal v širino in globino. V tem procesu so se Francozi, Angleži, Italijani in druga ljudstva konstituirala v narode s svojo lastno centralizirano nacionalno državo.

Na vzhodu Evrope je šel ta razvoj drugače. Proces centraliziranja fevdalnih držav je šel — kakor smo prej videli — hitreje od procesa konstituiranja naroda. Centralizirana država je postala na ta način ovira za razvoj posameznih narodov. S fevdalnoabsolutističnim državnim aparatom je bila na primer v Avstriji ustvarjena neposredna kontinuiteta med fevdalnim zatiranjem in politično ter gospodarsko nadvlado nemške buržoazije in njenim sistemom narodnega zatiranja. Ta centralizirani državni aparat je pomagal nemški buržoaziji, utrditi svojo gospodarsko in politično pozicijo, medtem ko je oviral gospodarski razvoj drugih, zlasti slovanskih ljudstev, in s tem njihovo konstituiranje v narode. Jasno se je torej pokazalo, da je bil tako dolgotrajen obstanek mnogonacionalne Avstrije mogoč predvsem za tegadelj, ker avstrijski fevdalizem ni bil likvidiran na revolucionaren način.

Tako so se torej narodi na zahodu Evrope razvijali in konstituirali predvsem v boju proti fevdalizmu, medtem ko so se morali zatirani narodi na vzhodu Evrope boriti tako zoper fevdalno absolutistično reakcijo kakor zoper hegemonistične tendence buržoazije vladajočega naroda. Vladajoči vrhovi so imeli v takih pogojih bogate možnosti, da so izigrali narod proti narodu, buržoazijo vladajočega naroda proti

gibanju zatiranih narodov in ta gibanja zopet proti buržoaziji. To dejstvo je seveda ne samo oviralo razvoj zatiranih narodov, ampak jih je često tudi direktno metalo v naročje reakcije.

Na prvi etapi razvoja narodnega vprašanja prevladuje potemtakem predvsem vprašanje gospodarskega, socialnega in kulturnega osredotočenja naroda v boju proti fevdalizmu. Tiče se torej neposredno v prvi vrsti buržoazije, zato je ona na tej stopnji tudi ideolog narodnih gibanj ter njihov voditelj. Buržoazija dviga v tej dobi zastavo svobode in enakopravnosti narodov. Okrog sebe zbira velikokrat kmete, pa tudi proletariat, kolikor se pojavlja kot politični faktor. Včasih demokratične plebejske plasti prerastejo buržoazijo in se izvijejo njenemu vodstvu ter se lotevajo radikalnejših sredstev obračunavanja s fevdalizmom, toda to je le prehodni pojav; niti kmetje niti malomeščani niso mogli postaviti konkretnih družbenih ciljev nasproti tistim, ki jih je postavljala buržoazija. Buržoazni interesi so bili v tej dobi vzvod družbenega napredka in zato tudi narodna ideja tega časa prodira v obliki, ki ji jo daje buržoazna miselnost.

Naprednosti vloge, ki jo je odigrala buržoazija v oblikovanju naroda, nikakor ne zmanjšuje dejstvo, da je tu šlo za njene razredne interese. Narobe, — kakor smo že zgoraj ugotovili — prav ti interesi so bili v tej dobi glavni vzvod družbenega napredka. Zato so revolucionarni narodni boji prve etape v razvoju kapitalizma — bodisi v politični praksi bodisi v literaturi in znanosti — neizčrpan vir kulturnega bogastva, izvor najplemenitejših teženj človeka, humanizma, požrtvovalnosti, junaštva in privrženosti smotrom bodočnosti, ne glede na to, da je proces nastajanja naroda že sam po sebi predstavljal proces gospodarske in kulturne centralizacije, zbliževanja ljudi, širjenje obzorij, kar je močno pospešilo napredek človeštva sploh.

Narodno gibanje je po pravilu dobivalo značaj vseljidskega boja, v odvisnosti od bolj ali manj širokega sodelovanja ljudskih množic v tem gibanju. Po svojih socialnih ciljeh je bilo tako gibanje seveda zelo heterogeno. Videli smo, da je bila zgodovinska vloga buržoazije v nastajanju in v prvih fazah razvoja narodnega gibanja v tem, da je bila nosilec socialno-gospodarskih pogojev, ki so omogočili proces nacionalne koncentracije, in da so zato njene splošne politične tendence pod tedanjimi pogoji morale postati glavni faktor združevanja demokratičnih množic v boju za progresivne narodnoosvobodilne oziroma narodnozedinjevalne cilje. Razumljivo je kajpak, da je v tem gibanju buržoazija težila po realizaciji svojih lastnih socialnih ciljev in je zato že v samem začetku često prihajala v nasprotje s svojimi demokratičnimi plebejskimi zavezniki. Kadar je šlo za zemljo, tedaj

so se narodnega gibanja oklenile tudi kmečke množice. Tak je bil primer na Irskem, kjer je imelo celotno narodno gibanje agrarni karakter. Onova za tako gibanje je bila tudi pri nas, toda do spojitve buržoaznega narodnega gibanja in kmečkega gibanja za revolucionarno rešitev vprašanja zemljiške odveze na Slovenskem ni prišlo, ker je vodeči oportunistični buržoazni sloj pokazal zelo malo hrabrosti in pripravljenosti, braniti kmečke zahteve po zemlji. Zato se je narodno gibanje pri nas precej časa omejevalo na ožji krog zahtev in tudi na ožji krog — množic.

Po pravilu pa je bila moč narodnega gibanja v njegovem povezovanju z antifevdalno borbo kmečkih in drugih plebejskih množic, to se pravi, v njegovem revolucionarno-demokratskem karakterju. Kjer tega ni bilo, tam se je reduciralo na drobtinčarski boj za razne jezikovne zahteve, za ulične napise v narodnem jeziku in podobno. Take oportunistične in kapitulantske tendence v nacionalnem vprašanju so se pri buržoaziji zelo često pojavljale. Prav posebno pa so prišle do veljave v kasnejših fazah razvitka narodnega vprašanja in zlasti tam, kjer se je kapitalizem pozno razvil in je že obstajal bolj ali manj razvit delavski razred kot samostojen politični faktor, ko se je pojavilo narodno vprašanje v vsej ostrini. V takih pogojih je sklepala buržoazija kompromise s fevdalno državo in se izogibala revolucionarni in celo vsaki radikalnejši politični akciji. Kmet potemtakem v teh primerih — in tako je bilo tudi pri nas na Slovenskem — ni dobil zemlje iz rok buržoazije, marveč iz rok absolutne monarhije — seveda pod težkimi pogoji — in nič ga ni vezalo na liberalno buržoazijo. Nasprotno, postal je rezerva fevdalne reakcije.

Buržoazija je v drugi polovici preteklega stoletja v Evropi prenehala biti progresiven činitelj, dasi zlom kapitalizma še ni bil neobhoden. Zgodovinski mejnik v tem oziru je — kakor pravi Lenin — nekako Pariška komuna 1871. leta. Značilnost te dobe je, da družbena nasprotja ne prihajajo do burnih izrazov. Nastalo je neko relativno »zatišje« v političnem razvoju kapitalističnega sveta. To se je, kajpak, pokazalo tudi v narodnem vprašanju. Evropska buržoazija ga ne postavlja več na revolucionaren način, ker vsaka revolucionarna akcija slabi njene razredne pozicije. Razredni interes sili buržoazijo zatiranja naroda k izdaji interesov lastnega naroda. Običajna oblika narodnega boja je postal nekak narodni reformizem, boj za posamezne delce narodnih pravic, za omejeno avtonomijo itd.

Temu se pridružuje še gospodarski moment. Izvoz blaga je značilnost kapitalizma na tej stopnji. Razumljivo je, da se je s tendenco po zagotovitvi tujega trga spremenilo tudi stališče buržoazije do

principa narodne samoodločbe. V praksi je gazila že v začetku tudi to načelo, kar dokazuje Napoleonov primer. Kakor hitro pa notranji trg ni več zadoščal in je postajal boj za vnanji trg vse ostrejši, je buržoazija vladajočega naroda prešla k odkriti politiki narodnega zatiranja. Nacionalizem je postal ideologija nove buržoazne nacionalne politike. Nacionalistično sovraštvo do drugih narodov je zamenjalo priznavanje pravice do nacionalne neodvisnosti narodov.

V položaju slovenskega naroda v XIX. stoletju so se jasno odražale vse te spremembe v razvoju kapitalizma. Mazzini in drugi italijanski demokrati so na primer v prvem razdobju italijanske borbe za zedinjenje govorili, da je skrajna italijanska meja na Soči in da Trst in Istra pripadata slovanskemu svetu. Takrat je Mazzini pisal: »Vam je, ljudje rojeni v Italiji, Bog dodelil v vsej Evropi najbolje začrtano domovino. Odprite šestilo, postavite en krak v sredino Italije, v Parmo, drugega pa na ustje Vara in začrtajte z njim polkrog v smeri Alp. In tisti črta, ki bo padla na ustje Soče, dokončavajoč polkrog, bo začrtala mejo, ki Vam jo je Bog dal, do te meje se govori in razume vaš jezik — preko nje nimate pravice.«

Ko pa je italijanska buržoazija utrdila svoje notranje pozicije in je začel ponehavati revolucionarni demokratični polet v Italiji, je nastal preokret tudi v njeni nacionalni politiki. Sam Mazzini, tem bolj pa tisti, ki so se imenovali njegove privržence, so pričeli v svojih nacionalističnih deklaracijah potiskati »skrajno«
vzhodno mejo Italije vse bolj proti vzhodu in proglašati Trst ter Istro za italijansko.

Slični procesi so se vršili tudi pri Nemcih — v sami Nemčiji in v Avstriji.

S tem pa smo prišli v drugo, imperialistično etapo v razvoju narodnega vprašanja, v kateri je dobilo novo vsebino. Zatirani narodi vzhodne Evrope so se v drugi polovici XIX. stoletja kljub pritisku vladajočih razredov razvili in utrdili kot posebne nacije. To je seveda okrepilo njihov odpor proti nacionalnemu zatiranju in znatno doprineslo zlomu dveh vzhodno-evropskih »ječ narodov«, to se pravi Avstro-Ogrske in carske Rusije. V svetovni vojni je razpadla avstro-ogrška monarhija ter so bile osnovane nove nacionalne in mnogonacionalne države na njenem nekdanjem ozemlju, a mesto carske Rusije se je pojavila nova, sovjetska federacija. V nasprotju s tem pa so postale zahodnoevropske države s svojimi kolonialnimi imperiji dejansko mnogonacionalne države. Kolonialno vprašanje je postalo sedaj izrecno važno. Narodno zatiranje je postalo neobhodni atribut imperialistične etape kapitalizma. Razumljivo je, da je pod novimi pogoji

narodno vprašanje moralo dobiti novo vsebino, a tudi notranja struktura gibalnih sil naroda se je morala bistveno spremeniti.

Eden glavnih znakov imperializma je izvoz kapitala. Prej so podjarmljene dežele, zlasti kolonije, služile v glavnem kot trg in izvir surovin, danes se tam naseljuje v velikih množinah tuj industrijski in finančni kapital. Povečalo se je in bolj intenzivno je postalo gospodarsko izkoriščanje kolonij, a s tem je tudi politični pritisk postal mnogo ostrejši. Imperialistične države, izvoznice kapitala, hočejo seveda dobiti politična jamstva za varnost naloženega kapitala. Poleg tega je, seveda, trdna kolonialna posest tudi opora konkretnega strateškega položaja te ali one imperialistične države nasproti imperialističnim tekmečem. Najboljše jamstvo za vse to je, kajpak, čim totalnejša oblast nad narodi kolonialnih oziroma odvisnih dežel ali pa taka ekonomska odvisnost, ki praktično jemlje določeni deželi vsako neodvisnost.

Pri tem se politika narodnega zatiranja vedno tesno veže s socialno reakcijo podjarmljene dežele, še več, ona umetno vzdržuje zaostale socialne institucije, ker so te močnejša opora tuje nadvlade kakor tuja armada sama. Take primere imamo na Kitajskem, v Indiji, povsod v kolonijah, kjer so domači fevdalni ali drugi reakcionarni faktorji najtrdnjša opora imperializma. Pa ne samo v kolonijah, tudi v drugih odvisnih deželah imamo take primere. Spomnimo se samo na stanje na Irskem, v Španiji itd. Skratka, v buržoaznem pojmovanju narodnega vprašanja so zapihljale povsem druge sapice: od revolucionarnega reševanja tega vprašanja, ki se je povežalo s splošnimi progresivnimi družbenimi tokovi, je buržoazija prešla k imperializmu, k sistemu narodnega zatiranja, ki se naslanja na najreakcionarnejše družbene razredne faktorje in institucije. Sistem narodnega zatiranja konservira na ta način reakcionarne družbene formacije pri zaostalih narodih. Da bi ta imperialistični sistem mogel vzdržati pritisk zatiranih narodov, se vrhovi vladajočih narodov poslužujejo tudi starega orožja po načelu: deli in vladaj! Umetno podpihujejo sovraštvo med narodi, razširjajo antisemitizem, organizirajo progone in spopade med zatiranimi narodi samimi.

Seveda s tem ni rečeno, da vse to velja v enaki meri za vse dežele. Na eni strani v deželah, kjer se je kapitalizem razvil do svojih skrajnih imperialističnih konsekvenc, finančna oligarhija, to se pravi buržoazni vrhovi finančnega kapitala teže k fašizmu in k najagresivnejši imperialistični ekspanziji. Po drugi strani pa na primer v nekaterih kolonialnih in polkolonialnih deželah buržoazija do neke stopnje še vedno igra napredno vlogo v boju za nacionalno neodvisnost svojega

naroda. Toda vztrajna in dosledna v tej borbi buržoazija ne more biti nikjer več, kakor hitro pričinja revolucionarno gibanje množic pre-raščati okvire buržoaznih razrednih interesov. Zgodovina kitajske revolucije je najbolj zgovoren primer kolebljive vloge buržoazije v antiimperialistični borbi kitajskega naroda, vloge, ki se je končala s popolnim izdajstvom te borbe v službi tujega imperializma.

V prvem razdobju razvoja narodnega gibanja so v bistvu imeli kmetje in buržoazija skupen cilj: zlomiti fevdalni sistem. To se je moglo zgoditi samo na en način, pod vodstvom buržoazije in na bazi kapitalističnega razvoja. Težišče je bilo tedaj na buržoaziji, a na kmečkih masah toliko, kolikor je borba za nacionalno osvoboditev in zedinjenje obenem pomenila borbo za zemljo in proti fevdalnim obremenitvam kmeta; torej toliko, kolikor je sama buržoazija znala in smela podpreti zahteve kmetov po zemljiški odvezi in jih ob tem vprašanju aktivizirati. Kjer tega ni bilo, je kmečko ljudstvo postalo celo rezerva fevdalne reakcije, ki ga je pridobila ali vsaj pasivizirala z nizom postopnih reform.

Kakor hitro pa je buržoazija izgubila svoj progresivni značaj, likvidacija ostankov fevdalizma za njo ni bila več neobhodno potrebna. Z revolucionarnim udarcem je buržoazija le redko kje zlomila fevdalni sistem. Največkrat — in to velja tudi za slovensko ozemlje — je postopoma pronicala v fevdalno strukturo. Kapitalistični interesi so se torej v teh primerih prepletali s fevdalnimi, vsaka nasilna likvidacija fevdalnih ostankov bi zadela kapitalizem sam.

Tisti, ki je bil pri tem najbolj prizadet, je bil kmet. Ne samo, da so ga še vedno obremenjevali fevdalni ostanki, marveč so se temu pridružile še kapitalistične oblike eksploatacije, ki so bile toliko težje v pogojih nacionalnega zatiranja. Narodno vprašanje se je torej pojavilo tudi kot kmečko vprašanje in kot sestavni del vprašanj nerešene buržoazno-demokratske revolucije, ki so neprimerno težje pritiskala kmečke množice, inteligenco, srednje sloje in tudi proletariat, kakor pa samo nacionalno buržoazijo. V takih pogojih se je seveda nacionalna buržoazija vse bolj zatekala k politiki sodelovanja z vladajočo buržoazijo, medtem ko je pritisk narodnega zatiranja vse težje legal na ostale množice in krepil njihov odpor, zlasti tam, kjer se je na zgodovinskem prizorišču pojavilo aktivno delavsko gibanje. V obliko narodnega oziroma antiimperialističnega gibanja se je potemtakem začelo zlivati vse vrste nezadovoljstva zatiranih množic.

Struktura narodnega gibanja se je torej spremenila. Družbena in idejna povezanost z buržoazijo se je pričela trgati.

Buržoazija ne samo da pod takimi pogoji ni več sposobna voditi odločnejšo nacionalno osvobodilno politiko, ampak se boji vsake radikalnejše akcije ljudskih množic. Toda medtem ko je buržoazija zainteresirana na politiki sporazuma z vrhovi vladajočega naroda, se kmečke množice, ki — skupaj z ostalimi srednjimi sloji, inteligenco in proletariatom — najtežje občutijo ekonomska bremena narodnega zatiranja, vse bolj radikalizirajo. Kakor v času buržoaznih revolucij, postaja kmečko gibanje tudi v novih pogojih revolucionarna vojska narodnoosvobodilnega gibanja. Toda sedaj, ko se izvija njenemu vodstvu, ga na tem potu buržoazija ne samo ne more več spremljati, ampak postaja njegov sovražnik. Stvar novih družbenih sil, delavskega razreda in njegove avantgarde je, da se poveže s to vojsko in da s tem postane nova vodeča sila v narodnoosvobodilnem gibanju.

Če smo naglasili izredni pomen kmečkega vprašanja v splošnem okviru nacionalnega vprašanja, s tem seveda narodnega vprašanja ne moremo kratkomalo identificirati s kmečkim vprašanjem.* Nasprotno, narodno vprašanje vsebuje med drugimi taka vprašanja, kot so: vprašanja hitrejšega ali počasnejšega ekonomskega razvoja, črpanja ekstraprofitov in siromašenja dežele, izkoriščanja in izčrpanja prirodnih bogastev za korist buržoazije vladajočega naroda, kulturnega zaostajanja, lastne državnosti in mnoga druga slična vprašanja, ki se seveda tičejo v večji ali manjši meri vsega naroda. Ta vprašanja se kajpak tičejo tudi proletariata zatiranega naroda, kajti on jih čuti na eni strani kot ekonomski pritisk, na drugi strani pa zaradi zatiranja narodnega jezika, nacionalnega šolstva, kulture, demokratičnih svoboščin itd. tudi kot politični pritisk nanj.

Prav zato se sodobna nacionalna osvobodilna gibanja pojavljajo v zelo različnih oblikah in v zelo različnem razrednem sestavu — v odvisnosti od konkretnih objektivnih pogojev in zlasti objektivne dozorelosti avantgarde delavskega razreda. Toda bistveno je, da je v novih pogojih, o katerih smo govorili, dana možnost pretvarjanja narodnoosvobodilnega gibanja iz zaveznika buržoazije v zaveznika proletariata. To zavezništvo pa ni avtomatično, ampak ga proletariati ustvari lahko samo pod pogojem, če daje vsakdanjim ekonomskim in splošnim demokratičnim zahtevam kmečkih delovnih množic in srednjih slojev aktivno podporo.

Razen tega delavski razred že po svojem družbenem položaju ne more biti drugačen kot internacionalističen. A to pomeni, da mora biti

---

* Identificiranje nacionalnega vprašanja s kmečkim je karakteristično za Stalina.

delavski razred po svoji avantgardi dosleden zagovornik pravice slehernega naroda do samoodločbe. Zavedno delavstvo smatra osvobodilna gibanja zatiranih narodov kot svoje naravne zaveznike, s katerimi ima skupnega sovražnika: sistem imperializma. S tem prihaja do najvažnejšega preloma v razvoju narodnega vprašanja: do boja med buržoazijo in proletariatom za vodstvo v narodnem gibanju, do boja za kmečke množice in takozvane srednje sloje sploh. Zaradi svoje povezanosti s fevdalnimi ostanki in po svojem razrednem položaju buržoazija ne more trpeti kmečke akcije za rešitev agrarnega in drugih vprašanj, ki ga tarejo, medtem ko je rešitev teh vprašanj za delavstvo predpogoj napredka. Na ta način postaja proletariati — vzporedno z rastjo svoje samostojne politične vloge — vse bolj idejni in politični voditelj narodnoosvobodilnih gibanj, kar je najvažnejši znak druge etape v razvoju narodnega vprašanja.

Skrajno reakcionarni vrhovi kapitalizma, finančna oligarhija, so postali s tem diametralno nasprotje proletariatu tudi na področju narodnega vprašanja. V finančni oligarhiji so se zgostile vse tendence proti priznanju pravice narodov do samoodločbe, ona je nosilec fašizma. Zato je tudi razumljivo, da se danes vsepovsod najdejo mednarodne sile proletariata na strani zatiranih narodov, fašistične in reakcionarne sile sploh pa na strani njihovih zatiralcev. To je najboljši dokaz, da je postalo narodno vprašanje del splošnega vprašanja o uničenju imperializma. Od odnosa posameznega naroda do sil napredka in reakcije v današnjem svetu je naposled odvisna njegova bodočnost.

To razmerje je tudi najboljši kriterij za ocenjevanje progresivnosti ali reakcionarnosti narodnih gibanj. Že prej smo omenili, da pravica do samoodločbe še ne pomeni dolžnosti do odcepitve. Odločitev je odvisna od vsakokratne razdelitve sil napredka in reakcije v mednarodnem političnem položaju. Marsikatera narodna gibanja so bila tako povezana z mednarodno reakcijo, da bi odcepitev takega naroda pomenila dejansko oporo celotnemu sistemu narodnega zatiranja. Pred 1848. letom in kasneje je bil na primer boj Poljakov za odcepitev od Rusije in za osnovanje lastne države napreden, ne glede na to, da je na čelu tega gibanja stalo plemstvo. S tem bojem so Poljaki slabili ruski carizem, ki je bil steber evropske reakcije.

Podobno je bilo z Irsko. Angleška reakcija v Angliji sami je »temeljila na zatiranju Irske«, kakor je rekel Marx. Tu se je pač praktično pokazala resničnost Marxovega gesla, da narod, ki zatira druge, sam ne more biti svoboden. Boj za neodvisnost Irske in zmaga agrarne revolucije v Irski sami bi potemtakem oslabil pritisk reakcije v Angliji. Odcepitev Irske je postala progresivna zahteva.

Kot negativen primer nam služi narodno gibanje južnih Slovanov in Čehov 1848. leta. Njihov nacionalni boj — v taki obliki in strukturi, v kakršni se je tedaj razvijal — je v teh časih pomenil okrepitev fevdalno-absolutistične reakcije, zato je postal močna ovira napredku, pa tudi sam je doživel strahovit in usoden poraz, ki je dal pečat razvoju teh narodov za več kot pol stoletja.

Posezimo v sodobnost. Boj Kitajcev, Abesincev itd. je nedvomno napreden, ker krepi sile napredka. Obratno pa velja za sudetski primer ali danes za Slovaško. Dasi tem narodom ni mogoče odrekati pravice do samoodločbe, je treba vendarle ugotoviti, da njih današnja odcepitev dejansko ne bi bila samoodločba, ampak še hujše podjarmljenje.*

Sicer pa ni treba hoditi po primere v inozemstvo. Naš jugoslovanski primer so frankovci na Hrvaškem. Četudi je treba Hrvatom in Slovencem priznati pravico do samoodločbe, je vendarle separatistični akcija, ki stremi v tem trenutku po razbitju Jugoslavije, dejansko priprava za novo podjarmljenje ne pa za samoodločbo. Razdvojeni narodi Jugoslavije bi na eni strani neizogibno postali plen imperialističnega pritiska od zunaj, na drugi strani pa bi ojačali položaje nemškega fašizma, ki je najhujši nasprotnik samoodločbe narodov in stremi po podjarmljenju cele vrste novih narodov (Čehov, Slovakov, Ukrajincev, baltiških narodov itd.).

Iz tega sledi, da se ne moremo opredeliti glede vsakega narodnega gibanja na istinačin, marveč po njegovi konkretni vlogi, po njegovem odnosu do vsakokratnega središča reakcije oziroma najnevarnejše reakcionarne agresivne sile.

Tako za prvo kakor za drugo razdobje narodnih bojev je značilno, da narodno vprašanje ni bilo in ni moglo biti v celoti rešeno, četudi je bilo rešeno za posamezne narode, zlasti v prvem razdobju. Zato predstavlja slejkoprej eno najtežjih nasprotij sodobne družbe in se je njegova vloga v splošnem prepletu nasprotij današnjega sveta močno povečala. Medtem ko je bilo narodno vprašanje v prvem razdobju v glavnem notranje vprašanje posameznih držav, je v drugem, kakor smo videli, postalo del splošnega vprašanja krize sodobne družbe, krize imperializma, ki ga ni mogoče več samo lokalno reševati. Vedno bolj

---

* Mišljen je slovaški klerikalni separatizem, ki je šel na roko Hitlerju in s tem sam postal odvisen od njega. Komaj nekaj mesecev po tem, ko so te vrstice bile napisane, so dogodki potrdili njihovo pravilnost.

je jasno, da je to vprašanje zvezano z »biti ali ne biti« imperialističnega sistema samega. Vsak poskus reševanja tega vprašanja na bazi imperializma vodi le še k večjemu zapletanju nasprotij. To nam je najbolj drastično dokazal češko-sudetski problem.

Skratka: danes stoje vsi bojevniki za osvoboditev zatiranih narodov pred alternativo: ali v fronto antiimperialističnih demokratičnih sil za neodvisnost svojega naroda ali z antidemokratičnimi silami proti svojemu lastnemu narodu. Tako so nacionalno osvobodilna gibanja nujno postala naraven zaveznik splošnih demokratičnih prizadevanj sodobnosti.

KONEC FEBRUARJA

Lojze Krakar

Še vedno sonce ni prižgalo sveč
pred oknom, polnim daljnih rož, še vedno
prihaja pozno in gre zgodaj leč
in je blede kakor mrlič sred sveč,
da včasih zdi se kot mrtvo za vedno.

Še vedno ptiči hodijo beračit
drobtinice, ki jih škopó delimo,
in vsi, o bog, smo z njimi vred berači
za ščep toplote pred to mrzlo zimo,
pustí, čeprav je pust že zdavnaj mimo,
in polni sanj, da bo še kdaj drugače.

Še vedno je, ko da nikjer nikoli
bilo ni sonca, rož in ne pomladi,
ko da na vek so mrtvi zvezd zakladi
in ko da mlad ni bil nihče nikoli,
ko da nikoli niso se ljubili
ti mrtvi ptiči, ki čemé tu sami,
tak daleč preč od toplih rodnih gnezd.

O težko mu, kdor zdaj je sam na svetu,
kdor v svojem kotu kot berač drobtine
drobi spomine, da od njih živi,
in bolj ko mraz mrazi ga strah, da dni
te žalostne bo sam morda i k letu,